

KONCEPCIJA OSNOVNOG OBRAZOVANJA

IDIO: POLAZNE OSNOVE

Zakonskapostavljenostosnovnogobrazovanja

Osnovno obrazovanje u Republici Sjevernoj Makedoniji je, za sada, prvi obavezni stepen obrazovanja, koji obuhvata učenike uzrasti od 5 godina i 8 mjeseci, odnosno 6 godina, do 14 godina i 5 mjeseci, odnosno 15 godina, i organizovano je u tri perioda i to: od I do III razreda, od IV do VI razreda i od VII do IX razreda.

Vaspitno-obrazovni proces i djelatnost osnovnog obrazovanja uređuju se Zakonom za osnovno obrazovanje. Aktuelni Zakon za osnovno obrazovanje¹utvrđuje pravo na obrazovanje svakog djeteta i utvrđuje načela na osnov kojih se razvija osnovno obrazovanje: najbolji interes i sveukupni razvoj učenika; jednakost, dostupnost, pristupnost i inkluzivnost; opštoobrazovni karakter osnovnog obrazovanja; obezbjeđivanje kvalitetnog obrazovanja i međunarodne uporedljivosti znanja učenika; aktivno učešće učenika u životu škole i zajednice; spremanje učenika za doživotno učenje; unapređivanje sličnosti i prihvatanje različitosti, multikulturalizma i interkulturalizma; briga o fizičkoj bezbjednosti i zdravlja; autonomnost, kompetentnost i odogovornost za partnerstvo između škole, roditelja, odnosno staratelja i jedinica lokalne samouprave. Zakon naglašava zaštitu od diskriminacije i promociju jednakosti, kao i inkluzivni karakter osnovnog obrazovanja.

Zakonom se uređuju i organizacija i rad osnovnih škola, organizacije, planiranje i realizovanje vaspitno-obrazovnog rada, prava i obaveze učenika, obezbjeđivanje i ocjenjivanje kvaliteta vaspitno-obrazovnog rada. Odvojenim podzakonskim aktima (pravilnici, uputstva, programi) uređuju se različiti aspekti i segmenti vaspitno-obrazovnog procesa u osnovnom obrazovanju.

Međunarodnidokumentikaosnova za razvojosnovnogobrazovanja

U društvu koje postaje sve globalnije, razvoj i reforme u obrazovanju, skoro u svim državama svijeta, vode se od i oslanjaju na međunarodna dokumenta, koji daju okvir, trendove i upute obrazovnim politikama. Najznačajniji dokumenti prošlih trideset godina na kojima se oslanjaju zemlje u sprovođenju obrazovnih reformi su *Konvencija Ujedinjenih nacija za prava djece (1989)*, *Svjetska deklaracija „Obrazovanje za sve“ (1990)*, *Dakarska deklaracija „Kvalitetno obrazovanje za sve“ (2000)*, *Milenijumski razvojni ciljevi Ujedinjenih nacija (2000)*, *Deklaracija iz Salamanke (1994)* i *Inčeonska deklaracija „Obrazovanje 2030“ UNESKO (2015)*. Najnovija strategija obrazovanja UNICEF (2019-2030) ima postavljeni cilj da se izgradi svijet u kojem će svako dijete učiti i sve više će promovisati pravičnost i uključenost, posebno za djecu koja su isključena na osnovu pola, smetnjama, zdravstvenog statusa, siromaštva, etničke pripadnosti i jezik, kao i oni koji su raseljeni ili su pogođeni od humanitarne katastrofe. Glavne upute o razvoju obrazovanja u Evropi, date su u *Evropskoj strategiji 2020 (2009)*, kao i u dokumentima za razvijanje ključnih kompetencija (2006) i sve dalje preporuke za baziranje obrazovanja u Evropi na ključne kompetencije za doživotno učenje (2018).

¹Zakon za osnovno obrazovanje („Službeni list Republike Sjeverne Makedonije“ br. 161/19, 229/20)

Zdravstvena kriza sa kovidom 19, učinila je velike utjecaje na sisteme obrazovanja i obuka u Evropi i svijetu. Obrazovanje kao nikada do sada je ispravljeno pred izazovima i realnošću koji nameću nove načine učenja, poučavanja i komunikacije. To nameće potrebu da se preduzimaju mjere koje će onemogućiti zdravstvenu krizu da postane strukturna barijera za učenje i razvoj vještina, ograničavajući, pri tom, mogućnosti za zapošljenje, zaradu mladih, kao i jednakost i uključenost u društvu. Zato, zemlje članice EU, traže saradnju u razvijanju budućih fleksibilnih obrazovnih sistema, postavljajući temelje *Evropske oblasti za obrazovanje do 2025 godine*.

U septembru 2020 godine, Evropska komisija je usvojila dvije inicijative koje imaju za cilj da pojačaju pridonos obrazovanja i obuke u oporavljanju EU od krize i pomažu u građenju „zelene“ i digitalne Evrope. Prva inicijativa je oživljavanje *Evropske oblasti za obrazovanje* sa šest dimenzija: kvalitet, inkluzija i rodova jednakost, zelene i digitalne tranzicije, nastavnici, visoko obrazovanje, jača Evropa u svijetu. Druga inicijativa je novi *Akcijski plan za digitalno obrazovanje (2021-2027)* sa inicijativama o visokokvalitetnom, inkluzivnom i dostupnom digitalnom obrazovanju u Evropi. Plan predviđa akciju i jaču saradnju među članicama na evropskom nivou, kao i među svim zasegnutim stranama, s ciljem da se naprave sistemi za obrazovanje i obuku za digitalno vrijeme. Zdravstvena kriza je stavila učenje na daljinu u centru obrazovnih praktika. To je istaklo i potrebu za unapređenje digitalnog obrazovanja i njegovo tretiranje kao ključnu stratešku cilj za visokokvalitetno učenje i učenje u digitalnom vremenu. Kako će se prevazilaziti faza vanrednog stanja nametnuta izbijanjem pandemije, tako će rasti potreba od razvijanja strateškog i dugoročnog pristupa digitalnom obrazovanju i obuci. Pomenute inicijative trebale će ponuditi načine za poboljšanje kvaliteta, posebno u odnosu na osnovne i digitalne vještine, i da naprave školsko obrazovanje inkluzivnije i rodovo osjetljivo i da poboljšaju učenička postizanja. Oni će pomoći da se pojača razumijevanje klimatskih promjena i održivosti, da se podrži nastavnička profesija, da se šire evropske vrijednosti i da se poboljša povezanost među institucijama za obrazovanje i obuku.

Od navedenih dimenzija kao ključne oblasti djelovanja i u našem obrazovnom sistemu, mogu se izdvojiti sljedeće:

- savlađivanje osnovnih vještina (matematika, jezična pismenost i prirodne nauke), uključujući i digitalne kompetencije,
- savlađivanje transverzalnih vještina, kao što su: kritičko razmišljanje, preduzetništvo, kreativnost i građanski aktivizam sa pristupima koji su transdisciplinarni, usmjereni ka učenicima i zasnovani na izazove,
- njegovanje učenja jezika i višejezičnosti kako bi se obezbijedila mobilnost u obrazovanju i na tržištu rada i da se lakše prevaziđu kulturne barijere s kojima se danas suočava Evropa,
- prihvatanje evropske perspektive u obrazovanju kao komplementarna nacionalnim i regionalnim perspektivama, kako bi se omogućio uvid u evropskim vrijednostima i evropskoj svakodnevnici,
- obezbjeđivanje institucija za obrazovanje i obuku kako bi bile bezbjedne sredine, bez nasilja, govora mržnje, dezinformacija i diskriminacije.

Izazovi osnovnog obrazovanja u našoj državi

Od uvođenja devetogodišnjeg obrazovanja 2007 godine, pa do danas, prave se pokušaji za praćenje savremenih trendova u obrazovanju, kao i podizanje kvaliteta nastave i učenja. Pripremljeni su nastavni

programi usmjereni ka ciljevima, sprovedene su obuke nastavnog kadra i implementovani su veliki broj projekata za unapređenje kvaliteta nastave i učenja sa strane institucija sistema, međunarodnih i domaćih organizacija. Pripremljena je Strategija za obrazovanje za 2018-2025 koja postavlja ključne aktivnosti koje se trebaju preduzeti u sljedećim godinama kako bi se poboljšala nastava i učenje. Prioriteti uključuju nastavu usmjerenu učeniku, mjerenju napretka u učenju u odnosu na rezultate (umjesto stavljanje akcenta samo na sticanje znanja) i uvođenje nacionalnog ocjenjivanja.

Jedan od izazova s kojim se suočava osnovno obrazovanje odnosi se na kompatibilnost podсистema (predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje), u određenim segmentima vaspitno obrazovnog procesa, što se odražava na kvalitet obrazovanja. Pri uvođenju devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja „spajanjem“ obavezne godine prije polaska u školu sa prethodnim osam godina osnovnog obrazovanja, uradilo se samo parcijalno povezivanje podсистema i smanjio se značaj predškolskog obrazovanja. Na taj način smanjio se obuhvat djece iz predškolske uzrasti u vrtićima i pojavljuju se razlike u odnosu na didaktičko-metodskim modelima i pristupima koji se primjenjuju u radu s djecom u godini prije i u toj poslije polaska u školu, s tim se otežala adaptacija djece pri prelazu iz jednog u drugi podsystem.

Isto tako, narušena je i kompatibilnost između osnovnog i srednjeg obrazovanja, s obzirom na to što promjene u nastavnim programima uvedene u 2007 i dopunjene 2013 godine nisu bile prosljeđene odgovarajućim promjenama u nastavnim programima srednjeg obrazovanja, što je poseban problem ako se uzme u obzir da gimnazijsko obrazovanje nije reformirano od 2001 godine. Zbog toga se izgubio kontinuitet i potrebno proširivanje i nadgradnja učeničkih znanja.

Prema istraživanjima OECD² u stratejskim dokumentima za osnovno obrazovanje nedostaju ciljevi koji vode ka povećanju rezultata od učenja i pored loših postizanja zemlje na međunarodnim testiranjima učenika³. U istom istraživanju navodi se i da nedostaje doslednost u pristupu za prilagođavanje učenja prema potrebama učenika kako bi doprinjeli poboljšanju učeničkih postizanja. Naglašava se da su rezultati učenja na mnogo niskom nivou i da se ne poboljšavaju, što se može pripisati nedovoljnom

²OECD Review of Evaluation and Assessment in Education in North Macedonia, 2019

<https://www.unicef.org/northmacedonia/reports/oecd-review-evaluation-and-assessment-education-north-macedonia>

³U 2015 god. prosječnirezultat od 384 poena iz nauke upoređeno sa 493 poena u zemljama OECD (OECD, 2016) ukazuje na to da učenici na 15-godišnjoj uzrasti iz naše države zaostaju četiri godine iza svojih vršnjaka iz zemalja OECDa. Upoređeno sa susjednim zemljama sa sličnim nivom prihoda, učenici Sjeverne Makedonije imaju slabiji uspjeh od učenika iz Albanije (427 poena) i Crne Gore (411 poena) i neznajno viši uspjeh od učenika Kosova (378).

Ostvarivanja Sjeverne Makedonija na više međunarodnih testova ukazuje na nepovoljne rezultate učenja. Od 2000 do 2015 godine, uspjeh jezične pismenosti mjerena testovima PISA opao je za 21 poen. U isto vrijeme, Albanija je uspjelapovječatiuspjeh za 56 poena, što je jednako na okodvijegodineobrazovanja. Premameđunarodnojstudiji za matematikuiprirodnenuku (TIMSS) sličanobrazacstagnacijeutvrđen je i za uspjehučenikaiz 8. razreda u period između 1999 i 2011 god. (Svjetskabanka)

I na izvršenom PISA testiranju 2018 godine, iako se primjećuje porast postizanja u odnosu na 2015 godinu, ipak, su učenička postizanja iz naše države mnogo niska, odnosno iz pismenosti prirodnih nauka nalazimo se na 62... a iz matematičke pismenosti na 67 mjestu od 78 rangiranih država, dok u čitanju sa razumjevanjem na 66 mjestu od 77 rangiranih država. (DIC, 2019)

razumijevanju povezanosti učenja sa njihovim postizanjima i sa rezultatima u obrazovnom sistemu uopšte, što se može poboljšati kreiranjem efektivne nastave i poboljšane sredine za učenje.

Procjene projekta finansiranog od Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) za matematičku i jezičku pismenost učenika u osnovnom obrazovanju naše zemlje⁴ ukazuju da učenici imaju usvojeno osnovne vještine za čitanje i matematiku, međutim, imaju poteškoće sa osnovnim vještinama kao što su čitanje sa razumijevanjem i oduzimanjem. Testiranja pokazuju i da su manje od 40% učenika iz drugog razreda završili zadatke sa razumijevanjem pročitano teksta, nasuprot međunarodnog mjera od 80%.

Isto tako, saglasno poredbenim analizama OECDa (2016), u Republici Sjevernoj Makedoniji učenici do 14-godišnje uzrasti dobijaju oko 900 saata manje nastavenog što u prosjeku dobijaju učenici iz zemalja OECDa. Kratko vrijeme učenja u školama ograničava dubinu i opseg učenja, kao i učešće u vannastavnim i drugim aktivnostima koji nisu dio same nastave. Prema analizama Svjetske banke, jedna smetnja zbog koje se ne povećava vrijemetrajanje nastave u zemlji duži se velikom broju škola koje rade u dvije smjene.

Različitost ugrađena u našem sistemu osnovnog obrazovanja, shvaćena u različitim kontekstima, je isto tako, izazov za kvalitetne promjene i razvijanje integrirane i kvalitetne osnovne škole za svu djecu. Podijeljenost učenika po nastavnim jezicima, često puta pridonosi za razlike u učeničkim postizanjima iz različitih etnikuma. Isto tako, reflektuje se na realizaciju vannastavnih i vanškolskih aktivnosti, ugrožavajući je kao jednakost u mogućnostima, tako i interakciju između nastavnika i učenika iz različitih nastavnih jezika. Osim toga, postoje velike razlike i u infrastrukturnim i drugim uslovima za rad u malim ruralnim osnovnim školama i onim lociranim u većim gradovima. Manje ruralne škole, posebno područne, imaju manji pristup do resursa, manje nastavnika na raspolaganju i često puta su prinuđeni da izvode zajedničku nastavu sa učenicima iz različitog razreda (kombinovani razredi) i/ili da zapošljavaju nastavnike koji ne ispunjavaju normativ za nastavni kadar.

S druge strane, ima škola koje imaju problem zbog većeg broja učenika što ih prinuđuje da rade u dvije smjene (ređe i u tri smjene), kao i škole u kojima su škole prinuđene da koriste organizovan prevoz. U ovim školama često se žrtvuje realizacija „proširenog programa“ (vannastavne aktivnosti, dodatna i dopunska nastava itd.) zbog dopunskih organizacijskih problema.

Nekvalitetni udžbenici, slaba opremljenost škola sa nastavnim resursima, nepostojanje mogućnosti za karijerni razvoj nastavnika, nekontinuirani profesionalni razvoj, nedovoljna spremnost nastavnog kadra za primjenu digitalnih pristupa u nastavi prosljeđeni organizacijskim i infrastrukturnim problemima su dopunski izazovi s kojima se suočava sistem osnovnog obrazovanja. Dopunski izazov je je to što nedostaje integrisani pristup u razvijanju nastavnih programa i interdisciplinarnog pristupa u izučavanju procesa i pojava iz iste oblasti, što onemogućuje povezivanje učenja s realnošću, i to se indirektno odražava na učenička postizanja.

⁴Instrument za procjenu jezičke pismenosti (EGRA) i Instrument za procjenu matematičke pismenosti (EGMA), bilisuprimjenjeni u 2016. god. Na primjerku od oko 80000 učenika na kraju II i III razreda.

Potreba od promjena

Potreba od kvalitetnog obrazovanja i građenja „velike slike“ obrazovnog sistema, promjene u osnovnom obrazovanju trebaju omogućiti koncepcijsko povezivanje i suštinsko usaglašavanje predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja u pogledu svih aspekata koji određuju funkciju i prirodu obrazovanja, uzimajući u obzir prirodu dječijeg razvoja i njene realizacije uz proces učenja. Takav pristup traži preispitivanje društvenih funkcija, mjesto i ulogu obrazovnog sistema, bez dovođenja u pitanju mjesta i uloge svakog pojedinačnog sistema. U tom smjeru, očekuje se da godina prije polaska u školu, koja je u sastavu predškolskog obrazovanja, postane obavezna za svako dijete, bez obzira da li će se realizovati u okviru vrtića ili osnovnog obrazovanja.

Promjene u osnovnim školama treba usmjeriti ka nastavi i učenju u kojima se razvija analitičko i kritičko mišljenje, podstiče se kreativnost, uči se kako da se prepoznaju istinite i neistinite informacije i da je njihovo pravilno korištenje dalje korisnije i vrednije od posjedovanja informacija. U poboljšanom osnovnom obrazovanju nastava je motivirajuća i nudi učenicima vještine koje su relevantne i neophodne za uspjeh kako škole tako i vanškolske realnosti. Kompetencije za doživotno učenje pretočene u Nacionalne standarde, a posebno one koje se odnose na vještine za kreativno izražavanje, kritičko razmišljanje, komunikacija i saradnja trebaju biti integrisane u svim nastavnim programima i da budu dio svakog časa, na istom načinu kao i jezična i matematička pismenost.

Digitalna integracija je isto tako osnova novog obrazovanja, ali ne samo jednostavnim „dodavanjem“ IKT postojećim nastavnim metodama. Digitalna tehnologija se mora primjenjivati na način koji je od neposredne koristi učenicima. U građenju novog koncepta osnovne škole spada i pripremanje učenika za kombinovani pristup učenju, preko digitalnih platformi, ili preko nastave na daljinu u različitim uslovima, kao i korištenje digitalne tehnologije kao podrška inkluziji djece sa smetnjama u redovnoj nastavi.

Dio najbrojnijih inovativnih pristupa u nastavi i učenju, s manjim ili većim uspjehom, su već isprobani u školama naše države realizacijom različitih projekata, vođeni od domaćih i međunarodnih organizacija. Dio njih su ugrađeni u sistem i potrebno je da to iskustvo nađe odgovarajuće mjesto u „novoj školi“. Pri tom, od posebnog značaja su iskustva i postizanja u projektima za poboljšanje međuetničke integracije i inkluzije u obrazovanju, za unapređenje obrazovanja manjih etničkih zajednica, za podizanje kvaliteta nastave iz građanskog obrazovanja, za jačanje učeničkog učešća i učeničkog organizovanja i podrške učeničkih inicijativa, za unapređivanje socio- emotivnog razvoja učenika, za građenje školskih zajednica za učenje i saradnju, za poboljšanje znanja o okolini, za prirodne resurse, živjeti uz povezanost s prirodom, klimatske promjene i efekti od njih, za građenje školskih zajednica za učenje i saradnju, unapređenje jezičke i matematičke pismenosti, za unapređenje medijumske kulture i digitalnih kompetencija učenika, za poboljšanje ocjenjivanja učenika, za građenje koncepta „škola po mjeri djeteta“ i dr.

Novi koncept osnovnog obrazovanja uvažava potrebu za promjene koju bazira na nova saznanja o razvoju kvalitetnog obrazovanja, na svjetskim i evropskim trendovima za obrazovanje bazirano na kompetencije, na digitalizaciju obrazovanja, kao i na sva naša dosadašnja iskustava i aspiracije da se unapredi kvalitet nastave i učenja u našim školama koje trebaju postati mjesto za učenje i razvoj motivisanih učenika spremnih da stiču očekivane kompetencije. Isto tako, novi koncept ucijelosti

uvažava sagledavanja i mišljenja nastavnika koji su utvrđeni istraživanjem sprovedenim u toku novembra 2020 godine. Tako, novi koncept za osnovno obrazovanje nudi promjene za više sfera koji se odnose na integrisanje nastave i nastavnih predmeta, na izboru predmeta od interesa učenika, na učenju istraživanjem i projektima, smanjivanjem opterećenosti nastavnih materijala faktografskim podacima, prilagođavanju nastave potrebama svih učenika u životu škole, na korištenju raznovrsnih nastavnih materijala, na aktivno učešće učenika u životu škole, na saradnju i profesionalni razvoj nastavnika i njihovo motivisanje karijernim razvojem, omogućavajući na taj način mogućnost za građenje škola po mjeri djece.

Promjenama se prilazi punom svjesnošću da se samo zalaganjem i posvećenošću svakog činitelja u obrazovanju, počevši od Ministarstva za obrazovanje i nauku, Biro za razvoj obrazovanja, Državni ispitni centar, Državni prosvjetni inspektorat, lokalne zajednice, direktori škola, Vijeća roditelja, Školski odbori, nastavnici, učenici i roditelji mogu se otvoriti upute i predložena rješenja iz Konceptije.

Kako nastavnici gledaju na potrebe od reformiranja osnovnog obrazovanja?

U istraživanju sprovedeno od MON i BRO, u toku novembra 2020 godine, 4168 nastavnika iz osnovnog obrazovanja (2168 predmetni i 2000 razrednih nastavnika) odgovorili su na elektronski upitnik kako bi iskazali svoje mišljenje od potrebe reformiranja obrazovanja. Rezultati pokazuju da 82% nastavnika koji učestvuju u istraživanju su saglasni okotoga da osnovno obrazovanje u našoj zemlji nije dovoljno dobro i da je neophodno da se reformiše kako bi se poboljšalo. Pri tom, kao najveće slabosti sadašnjeg obrazovanja izdvojeni su: neprilagođenost udžbenika potrebama učenika i/ili zahtjevima nastavnih programa (67%), zahtjevi da se uče nebitne stvari koje nisu dovoljno korisne učenicima (61%) i zapostavljenost vaspitne komponente (47%). Značajno manji dio nastavnika smatraju da je među najprisutnijim slabostima: nedovoljna stimulacija učenika za kritičko razmišljanje (30%) i odsustvo inovativnih metoda u nastavi (14%).

Najveći dio učesnika (75%) smatraju da su **udžbenici i nastavni materijali** najprioritetnija sfera reformiranja. Za 72% nastavnika najbitnija promjena koja se treba preduzeti u ovoj sferi kako bi se poboljšalo obrazovanje je priprema novih udžbenika iz više predmeta, a za 48% to je omogućavanje veće slobode da koriste i druge nastavne materijale zajedno sa udžbenicima.

Reformiranje **nastavnih programa** smatra se za prioritet od strane više učesnika u istraživanju (64%). U ovoj sferi, kao najbitnije promjene koje bi dovele do poboljšanje obrazovanja navode se: usaglašavanje sadržaja i ciljeva sa potrebama/interesima učenika (57%) i smanjivanje količine nastavnih tema/sadržina obuhvaćene programima iz više predmeta (52%).

Oko jedne trećine učesnika ukazuju na **obuku nastavnika** (37%) i/ili na **nastavni plan** (36%) kao najprioritetnijim sferama reformisanja. Pri tom, za najbitnije promjene u nastavnom planu koje vode ka poboljšanju obrazovanja smatraju se: smanjivanje brojeva postojećih predmeta ujedinjavanjem srodnih predmeta i/ili uključivanje sadržaja iz nekih predmeta u druge (64%) i promjena u broju predviđenih časova za veliki dio predmeta (53%). Najbitnije ukazane promjene za poboljšanje sfere obuka nastavnika osnosi se na kontinuiranu institucionalnu podršku nastavnika pri sprovođenju promjena (52%) i na produživanju trajanja obuka koje istovremeno trebaju biti praktične i orijentisane ka sticanju vještina (44%).

Iako se **ocjenjivanje i podučavanje**, u poređenju sa drugim sferama, smatra manje prioritetnije za reformiranje (ukazani su samo 20% odnosno 13% od učesnika kao najprioritetniji), ipak, nastavnici ukazuju na načine kako se oni

možu poboljšati. Pri tom, najveći broj nastavnika su saglasni oko toga da bi ocjenjivanje bilo kvalitetnije i objektivnije ukoliko se pri formiranju ocjene koriste više različitih tehnika, kao testovi, usmena ispitivanja, projekti, izvedbene aktivnosti i sl. (62%) i/ili ukoliko se postave jasni kriterijumi za formiranje ocjena (35%). Istovremeno, nastavnici su skoro podjednako raspoređeni oko različitih mogućnosti za poboljšanje poučavanja u funkciji poboljšanja obrazovanja u cjelini: da učenici imaju manje predavanja, a više da rade na istraživanjima i projektima (43%), da nastavnici koriste više interaktivne metode koje obezbjeđuju učenicima da budu aktivni za vrijeme časova (41%) i/ili da se nastavnicima da veća sloboda da koriste više raznovrsnih nastavnih metoda (37%) i/ili nastavni materijali (video/audio materijali, digitalni sadržaji, kreirana scenarija i sl.) koje sami biraju ili kreiraju (33%).

II DIO: KONCEPCIJA OSNOVNOG OBRAZOVANJA⁵

Koncepcija predstavlja osnovu za obezbjeđivanje kvalitetnog obrazovnog obrazovanja, koje očekuje da škola osposobi djecu da odgovaraju na zahtjeve života u sadašnjosti i budućnosti, odnosno, da nauči učenike da uče u daljem obrazovanju i u životu uopšte. Koncepcijom se obezbjeđuje suštinski preduslov za postizanje ovog cilja – da se nastava preorijentiše ka produbljenom i osmišljenom učenju baziranom na kritičko mišljenje i logično zaključivanje. Takvo učenje traži osmišljanje i povezivanje informacija i rješavanje problema, umjesto pamćenje fakata, koji, u savremenim uslovima, ne samo da su lahko dostupni nego su i podložni manipulaciji. Istovremeno, koncepcija uzima u obzir da osnovno obrazovanje 21. vijeka ima zadatak da pojača vaspitnu komponentu obrazovnog procesa i osim znanja i vještina koji pridonose kognitivnom razvoju djece, da omogući i razvijanje osobina i sticanje vrijednosti koje omogućavaju da se djeca razvijaju u društveno odgovorne građane i ličnosti sa samopouzdanjem.

Koncepcija definiše kao prioritetne učeničke interese i potrebe i stavlja ih u fokusu osnovnog obrazovanja. Koncepcija polazi od konstatacije da učenici mogu lakše postići očekivane rezultate učenja ukoliko doživljavaju ono što uče kao relevantno i korisno, odnosno kao nešto što mogu da donesu u relaciji sa svakodnevnim životom, pa zato predlaže da se nastavni programi kreiraju prateći ovaj vodeći princip. Istovremeno, koncepcija predviđa široku ponudu izbornih predmeta koji proizlaze iz iskazanih interesa učenika i mogu pomoći ne samo u razvijanju njihovih potencijala, nego i u jačanju njihovog zadovoljstva od prestoja i učenja u školi i u podizanju njihove motivacije za postizanje uspjeha u i van škole.

Koncepcija se oslanja na inkluzivnost, rodovu senzitivnost/ravnopravnost i interkulturalnost kao ključni principi i direktno je povezana sa Nacionalnim standardima za osnovno obrazovanje koji daju smjernice prema kojima treba težiti sveukupna organizacija i realizacija vaspitno-obrazovnog procesa u osnovnim školama.

INKLUZIVNOST, RODOVA SENZITIVNOST/RAVNOPRAVNOST I INTERKULTURNOST

Obezbjeđivanje inkluzivnosti

Inkluzivnost osnovnog obrazovanja je osnovna pretpostavka za ostvarivanje prava djece na obrazovanje prema Konvenciji prava djeteta UN i na osnov ustavnog prava i obaveza za osnovno obrazovanje za svakog garantovano Ustavom Republike Sjeverne Makedonije. Kako bi se omogućilo obrazovanje dostupno svakome pod jednakim uslovima, osnovno obrazovanje je osmišljeno i organizovano tako da obezbijedi upisivanje, uključivanje i završavanje osnovnog obrazovanja za svu djecu.

⁵ Termin obrazovanje koji se koristi u ovom dokumentu odgovara engleskom terminu „education“ i u sebe uključuje i vaspitanje, koje se ovdje tretira kao segment cjelokupnog obrazovnog procesa/sistema.

Inkluzivnost osnovnog obrazovanja *bazično* se obezbjeđuje obuhvatom sve djece koja su na uzrast od 6 godina do njihovog završavanja u osnovnu školu. Mreža osnovnih škola omogućuje da škola bude lako dostupna za učenike ili se obezbjeđuje odgovarajući besplatni prevoz do škole. Osnovna škola tijesno saraduje s lokalnom i centralnom vlašću u obezbjeđivanju informacija i preduzimanju aktivnosti da ni jedno dijete ne ostane obuhvaćeno. Posebno se vodi briga da se obezbijedi upisivanje i redovno prisustvo učenika iz ranljivih grupa koje su pod rizikom od predvremenog napuštanja škole. Saglasno *Koncepciji za inkluzivno obrazovanje* škola preduzima aktivnosti koje olakšavaju uključivanje učenika koji za izvjesni duži period nisu posjećivali školu, napustili ili se nisu upisali na vrijeme u osnovnu školu.

Inkluzija se promoviše i na taj način što se u nastavnim programima, udžbenicima i nastavnim materijalima nema sadržaja (vizuelnim i tekstualnim) koje mogu podržati predrasude i podstaknuti diskriminaciju iz bilo koje osnove i da stvore osjećaj manje vrijednosti ili isključenosti kod učenika. Naprotiv, u nastavnim programima, udžbenicima i drugim nastavnim materijalima uključeni su sadržaji koji prikazuju lica iz ranljivih grupa kao ravnopravni članovi društva.

Suštinska inkluzija obezbjeđuje se uključenošću svih učenika u svim aktivnostima škole shodno njihovim sposobnostima, potrebama i interesima. To je omogućeno ponudom različitih izbornih predmeta i sa prilagođavanjem vannastavnih aktivnosti mogućnostima svoj djeci u školi.

Uključenost se obezbjeđuje i prilagođavanjem prostora i obezbjeđivanjem pristupnosti do prostorija (odstranjivanje fizičkih barijera, prilagođavanje toaleta, liftova, oznaka) i nastavnim sredstvima (dovoljan prostor za kretanje, laka dostupnost knjigama i materijalima za učenje, vidljiva i čitljiva izloženost) i prilagođavanjem nastavnih sredstava i materijala učenicima s posebnim obrazovnim potrebama i obezbjeđivanje asistativne tehnologije. Za učenike koji od određenih razloga (hronična ili dugotrajnija bolest) ne mogu biti fizički prisutni u školu, škola organizuje nastavu na daljini i obezbjeđuje saučeničku podršku.

Inkluzija se obezbjeđuje i aktivnim učešćem u nastavi i vannastavnim aktivnostima i omogućavanjem da svako dijete bude kognitivno i emocionalno angažovano korištenjem odgovarajućim metodičkim pristupima od strane nastavnika (individualizacija, diferencijacija, timski rad, saučenička podrška), a kada je potrebno i i rad prema individualnom obrazovnom planu ili modificiranom nastavnom programu i/ili obezbjeđivanje dopunske podrške od drugih lica (lični i obrazovni asistenti, obrazovni medijatori, tutori-volonteri i profesionalci iz škola sa resurnim centrom). Redovno formativno ocjenjivanje, isto tako, pridonosi kod učenika, posebno kod onih iz ranljivih grupa, da se navremeno identifikuju poteškoće sa učenjem kako bi se osjećali ohrabreni i podržani da napreduju u svojoj uzrasnoj grupi. Saglasno *Koncepciji za inkluzivno obrazovanje* sumativno ocjenjivanje učenika koji rade prema individualnom obrazovnom planu i modificiranom programu shodno je sa prilagođenim rezultatima učenja i uzima u obzir angažovanost učenika.

Inkluzivnost se obezbjeđuje stvaranjem školske klime u kojoj se svi učenici osjećaju prihvaćeni i podržani. Sa ciljem da se zaštite, prije svega, učenici s posebnim obrazovnim potrebama, u školi se realizuju programi za zaštitu od nasilja i od diskriminacije, za lični rast i razvoj, za pomoć i podršku učenika iz socijalno ranljivih grupa i njihovo maksimalno uključivanje u školski život. Pri tom, pored nastavnika, značajnu ulogu imaju stručni saradnici u školi.

Inkluzivnost škole odnosi se i na uključivanje roditelja/staratelja i pretstavnika lokalne zajednice u radu škole. Škola obezbjeđuje da u svojim organima i tijelima (Školski odbor, Vijeće roditelja) budu uključeni i roditelji/staratelji iz ranljivih grupa kako bi mogli da zastupaju interese i učenika kojima treba posvetiti posebnu pažnju radi prijatnje od isključenja.

U inkluzivnoj školi radom inkluzivnih timova sistematski se prati napredovanje svih učenika, vodi se briga da „nijedno dijete ne zaostane“ i da svi učenici postignu visoke rezultate saglasno individualnim kapacitetima.

Obezbjeđivanje rodove senzitivnosti/ravnopravnosti

Još od najranije uzrasti, a posebno izraženo u pubertetu i adolescenciji, dječaci i djevojčice su izloženi različitim pritiscima rodovo specifične socijalizacije, koja generira rodovu nejednakost, a s tim i dugoročne posljedice za zdravlje i kvalitet života. Posljedice ovakve rodove socijalizacije su posebno štetne za djevojčice i za svu djecu koja se ne konformiraju na heteronormativnim rodovim ulogama.

Obrazovanje ima ključnu ulogu u stvaranju mogućnosti za transformaciju štetnih rodovih normi i obrasci ponašanja. Na taj način, pridonosi smanjivanju rasprostranjenih rodovih stereotipa i na njima zasnovanu rodovu nejednakost, diskriminaciju i nasilje, a istovremeno, omogućuje rast i razvoj u saglasnosti sa njihovim autentičnim sklonostima i interesima.

Kako bi se omogućila rodova ravnopravnost, obrazovanje podstiče uključivanje rodove perspektive u obuci nastavnika, realizuje nastavu kroz sadržaje u kojima nema eksplicitnih rodovih stereotipa, i koristi pristup koji je rodovo senzitivan i poziva na kritički odnos prema rodovoj nejednakosti. Nastavni sadržaji su tako izabrani da vode brigu i o djevojčicama i o dječacima kako bi obezbijedili pozitivne modele za identifikaciju koji nisu ograničeni tradicionalnim rodovim ulogama.

Sadržaji koje promovišu rodovu ravnopravnost, sugerišu da pol/rod ne smije biti osnova za različito vrednovanje i moć, istovremeno pridonoseći tome da se razumiju negativne posljedice od krutog pridržavanja rodovim normama, očekivanjima i ulogama. Ovi sadržaji su zastupljene u nastavnim programima svih predmeta gdje je to moguće, a u udžbenicima i nastavnim materijalima za ove predmete, ove poruke, osim što se prenose samim tekstovima, oni se podržavaju i vizuelnim materijalima i različitim vježbama namijenjeni kritički preobmišljanjem pojmova.

Od izuzetnog značaja za obezbjeđivanje rodovo senzitivnog obrazovanja je to što među ponuđenim izbornim predmetima ima takvih koji su bar djelimično posvećeni stizanju saznanja o tome da rodove norme i uloge nisu fiksne, kao i to da rodovi stereotipi mogu dovesti do ozbiljnih individualnih i društvenih posljedica među kojima najproblematičnija je visoka zastupljenost rodovo zasnovanog nasilja. Očekuje se, da ovi predmeti, ukazanim sadržajima, omogućuje građenje negativnog stava prema svim vrstama rodove diskriminacije, uključujući i diskriminaciju na osnov seksualne orijentacije.

Važna komponenta u promovisanju rodove ravnopravnosti obrazovanjem je stimulisane učešća učenika u nastavnim i vannastavnim aktivnostima nezavisno od pola, odnosno suprotno stereotipnim očekivanjima povezani polom/rodom. To se postiže ili s ponudom specijalnih insentiva za učešće u

aktivnosti koje su „polovo netipični“ (na primjer, o dječacima, za izborni predmet Kuhanje) ili, paralelnim formiranjem ženskih i muških grupa za istu aktivnost (kao na primjer, sportski timovi).

Profesionalna orijentacija i savjetovanje u školu, isto tako, može pridonjeti prevazilaženju tradicionalnog gledanja na profesije kao „muške“ i „ženske“ i da ohrabri djevojčice i dječake da se u izboru profesije rukovode svojim željama, sposobnostima i interesima.

Obezbjeđivanje interkulturalnosti

Uvođenje interkulturalnog obrazovanja je neophodno kako bi se prevazišao pasivni saživot između različitih etničkih i religijskih zajednica koje žive u našoj zemlji i da se obezbijedi održljivi način zajedničkog življenja u našem multikulturalnom/multietničkom društvu. Kako bi postiglo taj cilj, osnovno obrazovanje uključuje aktivnosti i sadržaje koji promovišu poštovanje kulturalne različitosti i interakcije između učenika koji su pripadnici različitih etničkih zajednica i uče na isti ili na različite nastavne jezike.

Interkulturalnost u obrazovanju se obezbjeđuje na različite načine. Jedan način je unošenjem multikulturalnih sadržaja, koji promovišu kulturalne karakteristike svih etničkih/religijskih zajednica koje žive u našu zemlju i/ili ukazuju na interakciju među pripadnicima ovih zajednica. Ovi sadržaji su prisutni u nastavnim programima za sve predmete, uvijek kada je to moguće, što se obavezno reflektuje i u udžbenicima i nastavnim materijalima za ove predmete.

U okviru izbornih predmeta nude se i takvi koji su cjelovito ili djelimično posvećeni sticanju saznanja o kulturalnim/etničkim obilježima svih koji žive u RSM, kao i naglašavanju zajedničkih interesa i vrijednosti svih građana naše zemlje koji su pripadnici različitih etničkih zajednica. Isto tako, nudi se mogućnost učenicima da uče drugi službeni jezik opštine gdje je locirana škola (albanski, turski, srpski, romski).

Interkulturalnost jača i organizovanjem aktivnosti za međuetničku integraciju. To su ustvari zajedničke nastavne i vannastavne aktivnosti sa „miješanim“ grupama učenika koji uče na različite nastavne jezike. Ove aktivnosti su mnogo bitne za obezbjeđivanje interakcije između učenika koji inače nemaju mogućnost da na drugi način kontaktiraju i sarađuju u toku formalnog obrazovanja. Mogućnost za realizaciju ovih aktivnosti je veća u školama sa dva/tri nastavna jezika nego u jednojezičnim školama. U okvirima dvojezičnih/trojezičnih škola sprovode se zajednički projekti i istraživanja kao dio nastave iz obaveznih predmeta i realizuju se zajednički časovi iz izbornih predmeta (za sve ili za veći dio njih). Istovremeno, vannastavne aktivnosti (kao izleti/ekskurzije, proslave, jednodnevne radionice, ekološke i humanitarne akcije) u ovim školama organizuju se i realizuju kao zajedničke aktivnosti sa učenicima iz svih zastupljenih nastavnih jezika. Baš zbog uslova za realizaciju različitih vrsti aktivnosti za međuetničku integraciju koji postoje u višejezičnim školama, obrazovni sistem stimuliše što više učenika iz različitih nastavnih jezika da uče pod istim krovom.

Kako bi se poboljšala interakcija između učenika iz različitih nastavnih jezika, jednojezične škole stimulišu se formiranjem partnerstva sa školama na drugom nastavnom jeziku i da zajednički planiraju, organizuju i realizuju međusobna gostovanja ili onlajn susreta u kojima učestvuju „miješane“ grupe učenika iz različitih nastavnih jezika. Na taj način obezbjeđuju se zajedničke vannastavne aktivnosti (na primjer, jednodnevne radionice, izleti/ekskurzije, proslave, akcije) koji prate pravila za bilingvalno (sa izuzetkom i

trilingvalno) vođenje i zasnivaju se na kriterijume za zajedničke aktivnostii opisane u Konceptiji za vannastavne aktivnosti.

Interkulturalnost se razvija i organizacijom cjelokupnog posla u dvojezičnim i trojezičnim školama, koja stvara uslove za formalnu i neformalnu komunikaciju nastavnika i učenika iz različitih etnikumauz obaveznu zastupljenost svih nastavnih jezika u istoj smjeni, zajedničkim stručnim aktivima sa nastavnicima iz svih nastavnih jezika i zajedničkim tijelima u kojima su uključeni roditelji iz svih nastavnih jezika.

U dvojezičnim i trojezičnim školama obezbijeđen je ravnopravni tretman za sve zastupljene nastavne jezike što se vidljivo oslikava u sadržajima i načinu izlaganja svih vizuelnih i tekstualnih sadržaja istaknutih u svim zajedničkim prostorima u i van škole. Taj se princip poštuje kako za sadržaje poučnog karaktera, tako i za informativne sadržaje, nezavisno kojoj jezičkoj/kulturnoj/etničkoj zajednici se prije svega odnosi. U jednojezičnim školama posebno se pazi da vizuelni i tekstualni sadržaji istaknuti u zajedničkim prostorima ne podstiču etnocentrizam, nego naprotiv, da promovišu Republiku Sjevernu Makedoniju kao multikulturalnu/multietničku državu.

Kratkoročni/dugoročni efekti

- Smanjeni broj učenika koji ne završavaju osnovno obrazovanje
- Povećan osjećaj jednakosti/ravnopravnosti kod učenika iz ranljivih grupa
- Povećana postizanja učenika sa posebnim obrazovnim potrebama
- Povećano zadovoljstvo učenika od prestoja i učenja u školu
- Umanjeni rodovi i etnički stereotipi i predrasude kod učenika i nastavničkog kadra
- Umanjeno rodovo zasnovano nasilje u školskom kontekstu i negativne posljedice za zdravlje i dobrostanje učenika koje proizlazi od njega
- Pol/rod ne igra ulogu u izboru srednjeg obrazovanja i buduće profesije
- Učenici imaju razvijene interkulturalne kompetencije
- Učenici imaju izgrađeni nacionalni identitet koji proizlazi od pripadnosti zajedničkoj državi Republici Sjevernoj Makedoniji
- Poboljšana je međuetnička integracija u obrazovanju i socijalna kohezija u društvu

NACIONALNI STANDARDI

Nacionalnim standardima za osnovno obrazovanje određene su kompetencije koje učenici trebaju postići na kraju osnovnog obrazovanja. U njima su ugrađene ključne kompetencije za doživotno učenje koje su obuhvaćene u Preporuci Vijeća Evropske unije od 2018 godine, dok su pri njihovoj izradi uzeti u obzir i preporuke koje proizlaze od međunarodnih studija i iz drugih dokumenata Evropske unije koji imaju za cilj poboljšanje kvaliteta obrazovanja u zemljama članica i da obezbijede usaglašavanje i mobilnost među obrazovnim sistemima Evrope. Pri tom su ključne kompetencije za doživotno učenje iz evropskog okvira prilagođene kako uzrastu učenika koji završavaju osnovno obrazovanje, tako i kontekstu makedonskog društva, dok su u njihovom definiranju uzeti u obzir i dosadašnja iskustva u osnovnom obrazovanju naše zemlje.

U definiranju kompetencija koje su uključene u Nacionalne standarde korišten je Evropski okvir kvalifikacija, saglasno kojoj ključne kompetencije predstavljaju kombinaciju od znanja, vještina i stavova. Pri tom, se podrazumijeva da se *znanje* odnosi na fakte, procedure, koncepte, ideje i teorije koje su već uspostavljene i podržavaju razumjevanje određene oblasti ili predmeta, dok *vještine* predstavljaju sposobnosti i kapacitete za primjenu stečenog znanja, dok *stavovi* opisuju mišljenja, vjerovanja i spremnost da se djeluje ili reaguje na ideje, ličnosti ili situacije. U Nacionalnim standardima, na znanja i vještine referiše se kao na stečena znanja i umeđa, a na stavove kao na vrijednosti koje učenik razumije i prihvata kao svoje.

Nacionalni standardi se odnose na osam područja oko kojih se grupišu kompetencije, koje se mogu rezimirati na sljedeći način:

I. Jezična pismenost

Tu spadaju kompetencije koje omogućavaju identifikovanje, razumijevanje, izražavanje, stvaranje i interpretiranje koncepata, osjećanja, fakata i mišljenja u usmenim i različitim pismenim formama, korištenjem vizuelnih, zvučnih/audio i digitalnih materijala u različitim disciplinama i kontekstima. Ove kompetencije se odnose na maternji jezik (odnosno na jeziku na kojem se obavlja nastava) i uključuje znanja za čitanje i pisanje i solidno razumijevanje pisanih tekstova, vladanje određenim vokabularom i gramatikom i poznavanje funkcije jezika, kao i osposobljenost za korištenje glavnih vrsta verbalne interakcije u usmenoj i pisanoj formi.

II. Korištenje drugih jezika

Odnosi se na kompetencije koje obezbjeđuju odgovarajuće i efektivno korištenje drugih jezika za komunikaciju. Ovo područje obuhvata glavne komponente/područja pismenosti: da se razumiju, da se izražavaju i da se interpretiraju koncepti, misli, osjećanja, fakti i mišljenja u usmenoj i pisanoj formi (slušanje, pričanje, čitanje i pisanje) i u odgovarajućem opsegu, na jeziku različitom od maternjeg, odnosno različitom od jezika na kojem se prati nastava.

III. Matematika, prirodne nauke i tehnologija

Matematičke kompetencije ukazuju na osposobljenost i spremnost za korištenje različitih matematičko-logičkih načina razmišljanja i numeričko i prostorno predstavljanje pri rješavanju problema iz svakodnevnog života. Kompetencije u prirodnim naukama i tehnologiji odnose se na osposobljenost i spremnost za primjenu saznanja i pristupa baziranih na dokaze u objašnjenju

prirodnih pojava i poboljšanje života ljudi, kao i za razumijevanje promjena u prirodi koje su izazvane uticajem aktivnosti ljudi na okolinu.

IV. Digitalna pismenost

Tu spadaju kompetencije koje obezbjeđuju aktivno uključivanje u informatičko i tehnološki sofisticirano savremeno društvo. One se obezbjeđuju sticanjem znanja, vještina i stavova koji omogućavaju otvorenost prema poznavanju potencijala IKT a i na kreativnom, kritičkom i odgovornom korištenju IKT za učenje, za rad i za druge lične i društvene aktivnosti u toku obrazovanja i u budućnosti. Ove kompetencije odnose se na korištenje IKT za dostup do informacija, na umješnom i efektivnom korištenju za rješavanje problema, dijeljenje ideja, komunikacija i saradnja u okviru škole i životu van škole, na stvaranju digitalnih sadržaja, kao i na etičkom i bezbjednom korištenju digitalne tehnologije u svakodnevnom životu.

V. Lični i socijalni razvoj

Ovo područje određuju kompetencije koje omogućavaju vlastito osaznavanje i razvoj fizičkih, kognitivnih, afektivnih i socijalnih aspekata blagostanja. Razvoj ovih kompetencija obezbjeđuje formiranje zrelih, aktivnih i odgovornih ličnosti koje su spremne za suočavanje sa izazovima svakodnevnog življenja koji se pojavljuju ispred svakog čovjeka kao pojedinca i kao pripadnika užih i širih društvenih grupa.

VI. Društvo i demokratska kultura

U ovom području spadaju kompetencije koje se odnose na poznavanje i razumijevanje samog sebe, društva i njegove organizacije, ekonomskih i političkih koncepata, struktura i pokreta, kao i vještina i stavova koji trebaju pomoći da se ponaša kao odgovoran građanin/građanka i da motivisano i aktivno učestvuje u društveni i građanski život.

VII. Tehnika, tehnologija i preduzetništvo

Kompetencije iz ovog područja uključuju osposobljenost za preduzimanje inicijative, djelovanje saglasno mogućnostima i pretakanje ideja u proizvode i/ili usluga kulturne, društvene i komercijalne vrijednosti. Odnose se na znanje i vještine iz oblasti finansijske pismenosti, preduzetništva, biznisa i ekonomije, i omogućavaju razvoj kreativnosti i kritičkog razmišljanja, osposobljenosti za timski rad, za donošenje odluka, za preduzimanje rizika i rješavanje problema što pridonosi za lični i profesionalni razvoj učenika.

VIII. Umjetničko izražavanje i kultura

Umjetničko izražavanje se odnosi na praktikovanje aktivnosti iz oblasti muzike, plesa, likovne umjetnosti, književnog stvaralaštva, dizajniranja, izvedbenih umjetnosti i sličnih aktivnosti koje vode do stvaranja proizvoda kulturno-umjetničkog sadržaja ili doživljavanju interakcije s djelima iz kulture. Kompetencije iz oblasti kulture omogućavaju pripadnicima jedne kulture da praktikuju vlastitu kulturu i da konzumiraju njene dobiti i da istovremeno budu otvoreni prema drugim kulturama i njihovim proizvodima.

Svopodručja uključena u Nacionalne standarde smatraju se za podjednako važne i sve kompetencije uključene u područja pridonose za uspješan život u društvu. Kompetencije se mogu razvijati i primjeniti u mnogobrojnim različitim kontekstima i u različitim kombinacijama, zbog čega se preklapaju i povezuju, pa neke kompetencije su od suštinskog značenja za jednopodručje i dovodezu se

kompetencijama koje pripadaju drugom ili podržavaju kompetencije koje su uključene u drugo područje. Tako na primjer, najveći dio kompetencija koje određuju područje *Lični i socijalni razvoj* ne samo da se odnose na vaspitnu komponentu obrazovanja, nego predstavljaju i neophodni preduslov za razvoj kompetencija u više druga područja i/ili za praktikovanje kompetencija određene s drugim područjima. Takve su na primjer, vještine povezane sa kritičkim razmišljanjem, rješavanjem problema, saradnje i timskog rada, komunikacije i razrešavanje konflikta.

Nacionalni standardi su ugrađeni u nastavnom planu, zastupljenošću nastavnih predmeta i u nastavnim aktivnostima, i u nastavnim programima, pretakanjem kompetencija u očekivanim rezultatima učenja i prema njima, u standardima za ocjenjivanje. S jedne strane, Nacionalni standardi namjeću potrebu ujedinjenja srodnih nastavnih disciplina u jedan osnovni nastavni predmet (kao što su *Prirodne nauke i Društvene nauke*), s druge strane, traže sve kompetencije koje se sadrže u određena područja (kao *Digitalna pismenost i Preduzetništvo*) da se stiču njihovim uključivanjem u više obaveznih i nekih izbornih nastavnih predmeta. S treće strane, dio obaveznih predmeta su namijenjeni za sticanje/razvijanje kompetencija iz određenih područja (kao *Jezična pismenost, Društvo, građanska i demokratska kultura i Umjetničko izražavanje, kultura i multikultura*), ali istovremeno ne isključuje se potreba od njihovog adresiranja preko drugih nastavnih predmeta. (obaveznih ili izbornih). Na kraju, ima i područja, kao što je *Lični i socijalni razvoj*, za koje je karakteristično to što više kompetencija koje ga sačinjavaju mogu se steći samo ukoliko budu uključeni kako u svim nastavnim predmetima (obaveznim i izbornim), tako i u nastavnim aktivnostima.

Kratkoročni/dugoročni:

- Obezbijedena je osnova za cjeloviti razvoj učenika.
- Obezbijedene su informacije za sve činitelje u vaspitno-obrazovni proces (učenici, roditelji, nastavnici) za izlazne kompetencije na kraju osnovnog obrazovanja.
- Olakšana je međunarodna uporedljivost i mobilnost među obrazovnim sistemima.
- Omogućen je usaglašen pristup vaspitno-obrazovnom radu (među različitim vrstama programa – nastavnim, vannastavnim, među različitim oblastima/predmetima).
- Obezbijedena je osnova za vrednovanje nastavnih praktika i učeničkih postizanja.

NASTAVNI PLAN

Nastavni plan sadrži obavezne predmete, izborne predmete i druge aktivnosti ponuđene od škole, svi raspoređeni po razredima i broju časova nedjeljno i godišnje. Nastavni plan pretstavlja osnovu za strukturiranjevaspitno-obrazovnog rada na državnom nivou i za njeno organizovanje u školama.

Obavezni nastavni predmeti

U nastavnom planu zastupljeni su 8-11 obaveznih predmeta

Predmet *Makedonski/Albanski/Turski/Srpski/Bosanski jezik* definiran je jezikom na koji se realizuje nastava (i za više učenika omogućuje savlađivanje maternjeg jezika) i proizlazi iz područja *Jezična pismenost* iz Nacionalnih standarda za osnovno obrazovanje. Iz područja *Korištenje drugih jezika* proizlazi predmet *Engleski jezik*. Predmet *Prirodne nauke* obuhvata teme/sadržaje koji pripadaju biologiji, hemiji, fizici i dijelove iz geografije i zajedno sa predmetom *Matematika* direktno proizlaze iz područja *Matematika i prirodne nauke* iz Nacionalnih standarda. Ova tri predmeta zastupljena su u sve razrede, sa različitim fondom časova.

Predmet *Historija i društvo* obuhvata teme/sadržaje koji pripadaju historiji, dijelovima geografije, građanskom obrazovanju i drugim društveno-humanističkim disciplinama i zajedno sa *Društvom* direktno proizlazi iz područja *Društvo i demokratska kultura* iz Nacionalnih standarda. I ovo se područje izučava u kontinuitetu, prvo preko predmeta *Društvo* (I-III raz.), a od IV raz. preko predmeta *Historija i društvo*.

U obavezne predmete spadaju i predmeti *Likovno obrazovanje* i *Muzičko obrazovanje* (koji proizlaze iz područja *Umjetničko izražavanje i kultura*) i predmet *Fizičko i zdravstveno obrazovanje* (koji se povezuje sa određenim indikatorima iz područja *Lični i socijalni razvoj*). Svaki od ova tri predmeta je zastupljen u sve razrede osnovnog obrazovanja sa istim fondom časova.

Iz drugog obrazovnog perioda uvodi se predmet *Tehničko obrazovanje i informatika*, koji proizlazi iz dva područja Nacionalnih standarda: *Digitalna pismenost i Tehnologija i preduzetništvo*. Ovaj predmet je zastupljen i u trećem obrazovnom periodu, ali razlika iz jednog u drugi period je u saodnosu zastupljenih sadržaja – u nižim razredima akcenat se stavlja na tehničko obrazovanje, a u višim razredima, na informatičko obrazovanje.

Među obaveznim predmetima namijenjenim za učenike koji ne prate nastavu na makedonskom jeziku uključuje se i predmet *Makedonski jezik* koji se izučava u drugom i trećem periodu osnovnog obrazovanja (od IV do IX razreda).

Izborni predmeti

Svaka škola ima slobodu da ponudi izborne predmete koji proizlaze od projavljenih interesa učenika koji uče u tu školu i u isto vrijeme uzima u obzir mogućnosti nastavnog kadra koji radi u školi i resurse s kojima škola raspolaže. U stvari, svaka škola obavezno nudi dvije liste izbornih predmeta jedna se odnosi na učenje *Drugog stranskog jezika*, a druga obuhvata takozvane *Slobodni izborni predmet* koje nudi škola, u zavisnosti od interesa učenika i mogućnostima škole.⁶ Osim ovih, škola može ponuditi i izborne predmete koji se odnose na učenje jezika zajednice, namijenjen za učenje drugog oficijalnog

⁶Smjernice za planiranje, realizaciju i ocjenjivanje ove vrsti predmeta dati su u *Vodič za slobodne izborne predmete*.

jezika u opštini, učenje albanskog jezika i/ili učenje kulture i jezika manjih etničkih zajednica namijenjen za pripadnike tih zajednica.

Za nastavni predmet *Drugi strani jezik*, svaka škola obavezno nudi listu koja obuhvata: njemački jezik, francuski jezik, italijanski jezik i ruski jezik. Ova se lista odnosi samo na učenike od IV do IX razreda, pri čemu se uzima u obzir da je škola dužna da obezbijedi uslove da jednom izabran drugi strani jezik (u VI razredu) da se kontinuirano izučava do kraja osnovnog obrazovanja.

Preporučuje se u dvojezičnim i trojezičnim školama, da se nastava iz drugih stranih jezika realizuje u „miješanim“ grupama učenika iz različitih nastavnih jezika. Na taj način, škola može učenicima ponuditi da biraju iz više stranih jezika i u isto vrijeme, zajedničkim učenjem, da stiču interkulturene kompetencije.

Škole koje su locirane u opštinama u kojima, osim makedonskog, ima i drugi službeni jezik, može, u saglasnosti sa roditeljima, da ponudi učenicima koji prate nastavu na drugi jezik, da uče i drugi službeni jezik izbornim predmetom *Jezik zajednice*. Učenici mogu izabrati da uče jezik zajednice od IV do VI raz. kao dopunski nastavni predmet. Svim učenicima koji ne prate nastavu na albanski jezik nudi se mogućnost da u periodu VI-IX raz. uče *Albanski jezik* kao dopunski izborni predmet.

Kako bi obezbijedili poštovanje jezičnog i kulturnog identiteta manjih etničkih zajednica, škola učenicima ovih zajednica, koji uče jezik različit od maternjeg, nude mogućnost izučavanja vlastitog jezika i kulture počevši od III raz. izborom jednog od sljedećih predmeta: *Jezik i kultura Roma*, *Jezik i kultura Vlaha*, *Jezik i kultura Bošnjaka*, *Jezik i kultura Turaka* i *Jezik i kultura Srba*. Poslije napravljenog izbora predmet dobija status dopunskog nastavnog predmeta.

U posebnoj listi izbornih predmeta spadaju takozvani *Slobodni izborni predmeti*. U prvom obrazovnom periodu (I-III raz.) slobodni izborni predmet se realizuje u obliku slobodnih aktivnosti koje vodi razredni nastavnik zadužen za razred u dogovoru sa učenicima. U vrijeme predviđeno za slobodni izborni predmet, svaki učenik se podstiče da sam izabere šta želi da radi kao dopuna onog što je već naučeno u toku dana/nedjelje i/ili cijelog odjeljenja da izabere zajedničku aktivnost kao podrška ličnom i socijalnom razvoju učenika (na primjer, jedna od više ponuđenih radionica Obrazovanja za životne vještine.)

Učenicima iz drugog i trećeg perioda osnovnog obrazovanja (IV-IX raz.) nudi im se da izaberu iz četiri kategorija slobodnih izbornih predmeta.

- (1) izborni predmeti za proširivanje/produbljivanje nastavnih sadržaja iz obaveznih nastavnih predmeta (primjer: matematičko-logično rezonovanje, programiranje, slikanje/crtanje, historija kulture, seksualno obrazovanje),
- (2) izborni predmeti za podršku interesa učenika koji nisu dio nastavnih predmeta (primjer: fotografija, vrtlarstvo/hortikultura, pozorišne radionice, plesanje, kuhanje, vajarstvo, rezbarstvo, modelarstvo),
- (3) izborni predmeti za podršku ličnog i socijalnog razvoja učenika (primjer: obrazovanje životnih vještina, multikulturene radionice) i

(4) izborni predmeti sportsko-rekreativnog karaktera⁷ (primjer: fudbal, košarka, rukomet, odbojka, ping-pong, joga, pilates).

Lista predmeta ove vrste može varirati iz jednog u drugi period osnovne škole kako bi pratila uzrastne razlike u interesima učenika i mogućnostima nastavnog kadra uključenim u razrednoj i predmetnoj nastavi. Svaka škola je obavezna da u svaki obrazovni period ponudi najmanje tri izborna predmeta iz svake od četiri navedenih kategorija. Isključak su škole s manjim brojem učenika u kojima lista izbornih predmeta, u dogovoru sa učenicima (odnosno s njihovim roditeljima/starateljima), može biti ograničenija.

Učenici biraju dva slobodna izborna predmeta u toku jedne školske godine – jedan za prvo i drugi za drugo polugođe. Svaki učenik, u toku jednog obrazovnog perioda, ne može dva puta izabrati isti predmet, osim ako se ne radi o predmetima iz iste oblasti koji su na različito nivo (na primjer, Programiranje 1 i Programiranje 2). U realizaciji aktivnosti u konkretnom izbornom predmetu učestvuju učenici koji dijele zajednički interes, bez obzira na to da li uče u isti razred (na primjer III³), u različitim odjeljenjima iz iste godine (na primjer, VII – IX razred). Pri tom, bitno je da cijela grupa zajedno i kontinuirano učestvuje u realizaciji izbornog predmeta. Slobodne izborne predmete vode nastavnici iz odgovarajućeg obrazovnog perioda, koji se imenuju kao odgovorni za njihovu realizaciju, a po potrebi u radu na času kao pomoćnici mogu se uključiti i drugi nastavnici, roditelji/staratelji ili volonteri iz zajednice.

Slobodni izborni predmeti se planiraju isključivo prema očekivanim rezultatima učenja koji direktno proizlaze od konkretnih kompetencija iz Nacionalnih standarda. Realizuju se najrazličitijim aktivnostima što se bazira isključivo na interaktivno poučavanje i aktivno učenje koje svi uključeni učenici doživljavaju kao zanimljive i zabavne. Jedna od bitnih ciljeva slobodnih izbornih predmeta je da se da mogućnost učenicima da otkriju svoje „jake strane“ i vještine koje ne mogu biti očigledne na drugim časovima i s tim se afirmišu pred svojim učenicima. Očekuje se da će to razviti pozitivan odnos učenika prema školi i da će ih motivisati za viša postizanja u obaveznim nastavnim predmetima.

U školama u kojima se nastava odvija na dva ili tri jezika, najmanje pola od slobodnih izbornih predmeta realizuje se sa jezično balansiranim „miješanim“ grupama učenika iz različitih nastavnih jezika (isključak od ovog su škole koje višjezičnost postižu područnim školama koje su u njihov sastav). Prema pravilu, odgovorni za realizaciju izbornih predmeta sa „miješanim“ grupama učenika su najmanje dva nastavnika (po jedan za svaki zastupljeni nastavni jezik), koji vode aktivnosti bilingvalno, i ravnopravnim tretmanom oba zastupljena nastavna jezika i svih uključenih učenika.

Odgovorni nastavnici⁸ za realizaciju slobodnih izbornih predmeta kontinuirano prate i vrednuju napredak svakog uključenog učenika u sticanju znanja, vještina i vrijednosti/stavova predviđeni ciljevima konkretnog predmeta. Slobodni izborni predmeti se ocjenjuju opisno i postizanja učenika se uključuju u dodatku svjedochanstva.

⁷Učenici koji učestvuju u sportske klubove, u okviru vannastavnih aktivnosti, ne mogu izabrati isti sport kao izborni predmet.

⁸Detaljnije smjernice za planiranje, organizaciju i realizaciju vannastavnih aktivnosti date su u *Koncepciji za vannastavne aktivnosti*.

Vannastavne aktivnosti

U školama se realizuju više vrsta vannastavnih aktivnosti koje mogu biti *kratkotrajne*, kao što su akcije, izleti, ekskurzije i jednokratne radionice ili *dugotrajne*, kao što su ekološki klubovi, sportski klubovi, školsko pozorište, školski hor i orkestar i sl.⁹

Ekološki klubovi u školama podstiču interes i motivaciju učenika da istražuju životnu sredinu, da uče za klimatske promjene koje se dešavaju tokom godine, kako one utiču na životnu sredinu, sve s ciljem da stiču vještine i navike za zaštitu životne sredine. Sportski klubovi se formiraju za unapređenje svih formi sportskih aktivnosti i u njima se dobrovoljno uključuju učenici različitih uzrasti. Škola formira sportske klubove za učenike koji pokazuju interes za određeni sport iz svakog perioda osnovne škole.

Svaka škola nudi mogućnost učenicima da članuju u školski hor, školski orkestar ili školski teatar. Škola može organizovati hor, orkestar i pozorište posebno za manje učenike (do V razreda) i za odraslije učenike (od VI raz. naviše). Učenici se u ovim aktivnostima uključuju dobrovoljno, a aktivnosti se odvijaju tokom cijele školske godine. Ukoliko učenici projavljaju interes i muzički talent mogu formirati i druge instrumentalne ili vokalne muzičke grupe, a škola, saglasno mogućnostima, da podrži te aktivnosti.

Učešćem u *akcije* ekološkog ili humanitarnog karaktera, učenici se uče da dobrovoljnim i društveno korisnim radom razvijaju i svoje lične i socijalne kompetencije. Akcije mogu biti ograničene na samu školu (s velikim ili manjim obuhvatom učenika), ali mogu biti usmjerene i prema zajednici i da obuhvataju aktivnosti koje se realizuju van same škole (na primjer, akcija čišćenja šire okoline, čitanje knjiga za djecu u vrtiću, skupljanje stare hartije u susjedstvu, posjećivanje i pomaganje starijih osoba ili lica sa smetnjama u susjedstvu i sl.). Pri tom, svaki učenik u trećem periodu (VII – IX razred) je zadužen da realizuje najmanje 20 sati društveno korisnog rada (individualno ili zajedno sa učenicima) tokom jedne školske godine. Akcije mogu inicirati rukovodeći, nastavni ili stručni kadar, učenička tijela u školi, a za njihovo planiranje, organizovanje i realizovanje odgovorna je škola. U dvojezičnim i trojezičnim školama, u akcijama obavezno učestvuju učenici iz svih zastupljenih nastavnih jezika, zajedničkom realizacijom svih aktivnosti u okviru akcije.

Jednokratne radionice su kratkotrajni tematski događaji koji se realizuju u toku jednog dana, a organizuju se s konkretnim ciljem, specifičnim povodom, često radi radi preveniranja ili reagovanja na određeno stanje, izražene potrebe/interesa sa strane učenika, ili povodom gostovanja nekog stručnjaka, praktičara ili popularnog lica. Mogu biti posvećeni najrazličitijim temama, ali se mora promovisati razvoj konkretnih kompetencija obuhvaćene Nacionalnim standardima. Mogu biti namijenjeni ograničenoj grupi učenika (zainteresovani za sadržaj) ili za sve učenike iz određene godine/određenih godina ili za sve učenike u školi. Može se realizovati u samu školu ili u drugu instituciju/organizaciju. To ih pravi

⁹ Detaljnije smjernice za planiranje, organizaciju i realizaciju vannastavnih aktivnosti date su u *Koncepciji za vannastavne aktivnosti*.

posebno odgovarajućim za rad s „miješanim“ grupama one učenike koji uče u jednojezičnim školama sa različitim nastavnim jezicima, koji za taj cilj formiraju partnerski odnos.

Izletima se mogu obuhvatiti svi učenici iz škole, ali se *ekskurzije* najčešće organizuju za učenike za jednu godinu/razred. Organizuju se ili za proširivanje i produbljivanje znanja učenika iz određenih nastavnih predmeta (kao što su, na primjer, one koje uključuju posjete važnih regiona sa aspekta životne sredine, prirodnih resursa i bogatstva zemlje, lokaliteta i objekata kulturno-historijskog ili drugog značenja), ili za sportovanje, rekreaciju i druženje, ali mogu se uključiti i kombinacije navedenih ciljeva. Preporučuje se koliko je više moguće da se koriste kako bi se pridonelo upoznavanje učenika sa životnom sredinom, prirodnim bogatstvima i resursima, različitim klimatskim uslovima koji obezbjeđuju negovanje različitih kultura i biljki, gastronomija, kultura različitih etničkih zajednica koje žive u našoj zemlji (izborom kulturno-historijskim objektima koje će posjetiti), tako i za međuetničku integraciju u obrazovanju (tako što obezbijediti interakciju među učenicima koji uče na različite nastavne jezike u istoj ili različitim školama). Bez obzira na osnovnu namjenu izleta ili ekskurzije, pri njihovom planiranju obavezno se navode konkretne kompetencije iz Nacionalnih standarda koje će ih adresirati i s kojim će ih aktivnostima razvijati.

U nekim školama povremeno ili kontinuirano realizuju se i *projekti* kao posebna vrsta jednokratnih vannastavnih aktivnosti. Projekti mogu biti podrška postojećih nastavnih predmeta/oblasti ili da budu u funkciji drugih oblasti. Mogu biti inicirani od same škole u saradnji sa drugim školama i organizacijama i da budu ograničeni na lokalno ili na državno nivo, ali mogu imati i međunarodan karakter. Mogu biti inicirani od obrazovnih institucija, od opštine, od međunarodnih organizacija/donatori i eventualno da budu realizovani od drugih organizacija/institucija koje su dobile dozvolu za to. Projekti inicirani od drugih organizacija/institucija imaju za cilj da pilotiraju neki novi program i/ili drugačiji pristup i eventualno da se provjere efekti od uvođenja tog programa/pristupa u obrazovnom sistemu.

Kao posebna vrsta vannastavnih aktivnosti mogu se računati *gostovanje*škola van zemlje u okvirima projekta kao: Erasmus, pobratimljene škole i slično. Tendencija je da ovim gostovanjem budu obuhvaćene veći broj škola, u okvirima kojih će biti uključeni mali broj učenika u svojstvu učenika u projektu i/ili pretstavnika škole.

U toku zimskog i/ili letnjeg raspusta, škola može organizovati i *kampove/škole* sa ciljem da se učenicima obezbijede organizovane vannastavne aktivnosti u obliku koncentriranih, cjelodnevnih aktivnosti tokom nekoliko godina, jedna radna nedjelja ili duže. Mogu biti namijenjeni za podršku ličnog i socijalnog razvoja učenika, da imaju sportsko-rekreativni karakter i/ili da zadovoljavaju druge vannastavne interese učenika.

Organizacija nastave saglasno nastavnom planu

Prestoj učenika u školu ne shvata se samo kao prestop časova saglasno utvrđenom nedjeljnom rasporedu, nego, naprotiv kao provedeno vrijeme u učenju (formalno ili neformalno učenje) i socijalizacija kroz igru i druge zabavne aktivnosti (manje ili više strukturirane). Kako bi se to postiglo, organizacija škole je u funkciji promovisanja učenja i poštovanja najboljeg interesa djeteta. S jedne strane, organizacija obezbjeđuje integraciju što je više moguće različitih resursa za maksimalni efekt na učenju učenika i povećanu fleksibilnost nastavnika i učenika. S druge strane pridonosi kvalitetnoj interakciji među učenicima i nastavnicima i omogućuje razvijanje svih kompetencija učenika. Iz tih

razloga, organizacijskim planom škole obuhvata se raspored časova i drugo vrijeme u školi, korištenje prostorija za nastavne i druge aktivnosti i angažman sveukupnog personala škole (nastavni kadar, stručni saradnici, lica zadužena za održavanje higijene i sl.). Način na kojem se rješavaju ova pitanja ne samo da utiču na efikasno i efektivno funkcionisanje škole, nego i determinira da li se svi uključeni u njegovom funkcionisanju (učenici, zapošljeni, roditelji) identifikuju s njim i doživljavaju kao „svoje“.

Sve dok veći broj učenika uče u škole sa dvosmjenskom nastavom¹⁰, obavezni boravak učenika od I do V razreda u školi je 5 sati dnevno, od kojih 3-3,5 sati prolaze u nastavnim časovima, a preostalo vrijeme u druge aktivnosti¹¹. Učenici od VI do IX razreda borave u školu po 6 sati dnevno, od kojih 4-4,5 sati su posvećeni nastavnim časovima, a preostalo vrijeme u druge aktivnosti. Za učenike iz svih razreda/uzrasti, dio aktivnosti su nestrukturirane (kao odmori između časova), a dio su strukturirani i organizovani od nastavnika ili od škole u vrsti razrednog časa, dopunske ili dodatne aktivnosti povezane nastavom, ili vannastavnim aktivnostima. U okviru vremena koje učenici provode u školi, svaki nastavnik je dužan da iz svog predmeta realizuje dopunsku nastavu za sve učenike koji ne uspijevaju da postignu zadovoljavajuće rezultate za vrijeme redovne nastave. Za takve potrebe nastavnici spremaju raspored, poštujući vrijeme koje odgovara učenicima za koje je namijenjen i javno ga ističe. Veliki dio dodatne nastave realizuje se slobodnim izbornim predmetima koji služe za produbljivanje i proširivanje znanja iz obaveznih predmeta. Za učenike koji se spremaju za takmičenja, nastavnik realizuje dodatne mentorske časove, za čiji se raspored isto tako dogovara sa učenicima i javno ga ističe.

Svaka škola prilagođava organizaciju saglasno kapacitetima kojima raspolaže. Manje škole i škole koje radu u jednoj smjeni lakše se prilagođavaju ovoj organizaciji, a škole koje radu u dvije smjene i na više nastavnih jezika nalaze najbolja moguća rješenja za organizaciju posla. Ove škole trebaju imati fleksibilni pristup u organizaciji i prilagoditi vrijeme početka nastave prema uzrastu učenika i podjelu smjena prave isključivo na toj osnovi, a ne na druge osnove (kao na primjer, prema jeziku nastave).

Organizacija nastave u funkciji nastavnog plana nameće i drugačiju ulogu nastavnika što se odražava i na vrijeme koje trebaju provesti u školu. Nastavnici nisu više „predavači“ odgovarajućeg nastavnog predmeta, nego su i realizatori slobodnih nastavnih predmeta, koji ne moraju proizaći iz njihove profesionalne stručnosti (stečena diploma), nego od njihovih neformalno stečenih kompetencija (kao na primjer, kuhanje, fotografija, prva pomoć i zaštita). Osim toga, nastavnici se javljaju i u ulozi samostalnih realizatora ili korealizatora različitih drugih aktivnosti u kojima učestvuju učenici, kao što su vannastavne aktivnosti, istraživačke i/ili interdisciplinarne projekte, društveno-humanitarni rad učenika, priprema učenika za takmičenje. Kako bi se moglo izaći u susret svih zadataka, nastavnici borave u školu po 6 sati na dan.

Kratkoročni/dugoročni efekti

- Smanjeni broj predmeta, a povećano je vrijeme prestoja učenika u školi.
- Poštuju se interesi učenika.

¹⁰Tendencija svih škola je da rade jednosmjenski. Kada se to ostvari, obavezno vrijeme u školi moći će da se produži kako bi se otvorio prostor za više aktivnosti van redovnih časova.

¹¹ Za ove učenike škola organizuje prihvatanje učenika prijenastave i produžen boravak poslije obaveznih 5 sati.

- Omogućen je razvoj potencijala učenika/učenice.
- Poboljšana je interetnička integracija.
- Omogućeno je razvijanje društvene odgovornosti učenika.
- Škola se povezuje sa zajednicom.
- Omogućena je afirmacija učenika.
- Omogućena je afirmacija škole u zajednici, u zemlji i van nje.

NASTAVNI PROGRAMI

Nastavni programi za obavezne predmete i za izborne predmete iz jezične sfere su pripremljeni na nacionalnom nivou, sa strane stručnih timova. Nastavni programi za slobodne izborne predmete izrađuje tim nastavnika u okviru škole, prema listi ponuđenih izbornih predmeta u školi. Ovi nastavni programi se izrađuju prema opštim uputama Biroa za razvoj obrazovanja, na osnov uspostavljenih principa za razvijanje nastavnih programa. Upute su pretočene u Vodiču za slobodne izborne predmete koji opisuje komponente nastavnog programa (rezultati učenja, sadržaji/pojmovi i aktivnosti) i ukazuje na način praćenja i vrednovanja učeničkih postizanja.

Fokus na rezultate učenja

Nastavni programi se razvijaju na osnov Nacionalnih standarda baziranim na kompetencije. Kako bi se obezbijedila prepoznatljivost kompetencija koje su obuhvaćene odvojenom nastavnim programom, u uvodu nastavnog programa navodi se svako odvojeno znanje, vještina i stav iz područja Nacionalnih standarda koji su obuhvaćeni konkretnim programom. Tu spadaju kao kompetencije koje proizlaze iz područja s kojim nastavni predmet ima direktnu vezu, tako i sa transferzalnim kompetencijama koje trebaju biti uključeni u više nastavnih programa (kao na primjer, *Digitalna pismenost i Tehnika, tehnologija i preduzetništvo*) ili u svim nastavnim programima (na primjer, *Lični i socijalni razvoj*). To omogućuje zastupljenost i vidljivost jednog istog standarda, posebno kad se radi za transferzalne kompetencije, ali iz različitih aspekata, u jednom ili više nastavnih programa, a s tim i briga za njihov razvoj preko nastave. Zastupljenost standarda iz različitih područja i njihove povezanosti u okvirima nastavnog programa omogućuje holistički pristup u nastavi i cjelokupnog razvoja učenika.

Centralno mjesto u nastavnim programima imaju rezultati učenja. Postizanje rezultata od učenja obezbjeđuje sticanje kompetencija. (znanje, vještine i stavove) obuhvaćeni Nacionalnim standardima. Rezultati učenja označavaju šta se očekuje da učenik postigne, dok uče konkretni nastavni predmet u određenom razredu. Od rezultata učenja izvedeni su standardi za ocjenjivanje koji ukazuju na najmanje četiri nivoa kognitivnih postizanja, saglasno Blumovoj taksonomiji (poznavanje, shvatanje, primjena i analiza/evaluacija/kreiranje). Standardi ocjenjivanja pridonose objektivnosti i transparentnosti ocjenjivanja na taj način što pomaže nastavnicima u određivanju/oblikovanju kriterijumima za ocjenjivanje.

U nastavnim programima nude se upute i primjeri za aktivnosti koje nastavnik može primijeniti za postizanje rezultata učenja, ali najvažnije od svega je to što mu daje slobodu da koristi i kreira raznovrsne aktivnosti i nastavne materijale i da realizuje teme/sadržaje, odgovarajuće interesima i

uzrasti učenika. Na taj način može se prilagoditi nastava za svakog učenika pojedinačno kako bi se postiglo nivo znanja/vještina postavljeno rezultatima učenja.

Nastavni programi koji ujedinjuju više naučnih disciplina (*Prirodne nauke, Historija i društvo, Tehničko obrazovanje i informatika*) su modularni, odnosno u okvirima nastavnog programa svaka naučna disciplina predstavlja poseban dio (modul) sa jasno utvrđenim rezultatima učenja, standardima za ocjenjivanje i vremenskim okvirom (broj časova) za realizaciju. Isto tako, nastavni programi za ove predmete mogu imati i zajednički modul, u kojem se discipline ujedinjuju oko zajedničkih rezultata učenja. Ovakvi programi predstavljaju i povezuju različite konceptualne strukture i metode istraživanja u jednom nastavnom predmetu, s ciljem da se integrišu znanja i vještine u koherentnoj cjelini. Za uspješno planiranje i realizaciju nastave iz ovih nastavnih programa neophodna je saradnja između nastavnika iz različitih disciplina.

Integracija disciplina i sadržaja

Nastavni programi predmeta koje uključuju više naučnih disciplina, kao što su one za *Prirodne nauke i Historija i društvo*, predstavljaju okvir za integrisani pristup i omogućuju multidisciplinarno i interdisciplinarno izučavanje. Uvijek kada je moguće, takav pristup naglašava zajedničke pojmove koje prezentuje iz perspektive i u kontekstu svake od disciplina koje pridonose za njegovo osaznavanje. Takav pristup omogućuje učenicima da lakše povezuju sadržaje sa realnošću, da sagledaju smisao onog što uče i da doživljavaju nastavne aktivnosti kao relevantne i primjenljive.

Nastavni programi, gdje god je moguće, obezbjeđuju multidisciplinarnu integraciju, koja predstavlja povezivanje različitih predmeta u pokušaju da se „skupe“, odnosno sintetiziraju različite perspektive o predmetu/pojavi izučavanja. Ova integracija traži od nastavnih programa iz različitih nastavnih predmeta da omoguće sinhroniziranu realizaciju srodnih tema. Tako na primjer, dok se obrađuje Dnevnik Ane Frank, kao aktivnost predviđena u nastavnom programu iz maternjeg jezika u okviru jedne teme, u nastavnom programu iz *Historije i društva* za isti razred predviđeno da se obrađuje *Holokaust*. Ili, kada nastavni program iz *Matematike* fokusira se na grafičko prikazivanje podataka, nastavni program iz *Prirodnih nauka* za isti razred uključuje aktivnost (na primjer, sprovođenje eksperimenta) koja vodi do podataka koji se trebaju grafički predstaviti. Multidisciplinarna integracija je neophodna kada se radi za nastavne programe za više predmeta iz prvog perioda osnovnog obrazovanja (I-III razreda).

Transdisciplinarna integracija povezuje međusobno zavisna znanja i vještine iz više od jedne predmetne oblasti kako bi se naučila određena centralna tema ili određeno pitanje/problem. To je holistički pristup koji naglašava veze između procesa/pojava. Tako na primjer, ukoliko se tema za održljivi razvoj uključi u nastavne programe iz *Prirodnih nauka i Historije i društva* za isti razred, onda znanja, vještine i stavovi u vezi te teme će se ugraditi u očekivane rezultate učenja za oba predmeta. Ukoliko cijela tema ili se njena ključna pitanja dopunski uključuje i u nastavne programe za jezike, može se očekivati da će se još više poboljšati razumijevanje učenika za samu problematiku.

Nastavni programi prate princip takozvanog spiralnog kurikuluma koji se bazira na ponavljanje ključnih pojmova, ali sa postepenim usložavanjem nivoa znanja o ovim pojmovima i/ili sagledavanjem njihovog značenja u različitim kontekstima. Tako na primjer, u *Historiji i društvu*, pojam kultura može se prvi put definisati u VI razred kada se radi na temi Kulture i civilizacije, ali se njegovo značenje može proširivati

na taj način što će se dovesti u vezi sa drugim temama koje se obrađuju u istom razredu i u gornjim razredima (na primjer, u vezi formiranja nacija, ili multikulturnih društva) ili u drugim predmetima (na primjer, u *Maternjem jeziku*, kada se govori o historiji jezika, ili o književnim djelima). Na taj način se obezbjeđuje vertikalna integracija za produblјivanje znanja iz određene oblasti, ali i horizontalno proširivanje znanja iz oblasti preko povezivanja sa pojmovima iz drugih disciplina.

Prilagodljivost nastavnih programa

S obzirom na to da se baziraju na rezultate učenja, nastavni programi omogućavaju njihovu realizaciju da se prilagodi grupi učenika ili za dio učenika koji su, iz određenih razloga (ili bili) onemogućeni da prate nastavu u cjelini. To znači da se ne izrađuju adaptirani/prilagođeni/skraćeni nastavni programi, nego Biro za razvoj obrazovanja priprema didaktičke smjernice za realizaciju programa sa različitim kategorijama učenika: učenici sa posebnim obrazovnim potrebama, učenici koji su se kasnije uključili u obrazovni sistem i učenici koji imaju status izbjeglice. U isto vrijeme, svaki nastavni program predstavlja i osnov za izradu individualnog obrazovnog plana za svakog učenika sa smetnjama uključenim u obrazovni proces.

Orijentiranost nastavnih programa prema rezultatima učenja omogućuje i prilagođavanje njihove realizacije saglasno uslovima za odvijanje nastave. Kako bi se omogućila vertikalna prohodnost učenika u vrijeme vanrednih uslova izazvane epidemijama i/ili kriznim situacijama ili učenicima koji su sprečeni da redovno prate nastavu, nastavni programi se realizuju korištenjem inovativnih pristupa (kombinovan pristup, okrenuta učionica, iskustveno učenje itd.), sa uputama za učenje na daljini¹² preko Nacionalne platforme.

Kratkoročni/dugoročni efekti

- Omogućena je didaktičko-metodska osavremena nastava.
- Omogućeno je jednostavnije i objektivnije ocjenjivanje.
- Omogućeno je učenicima da budu zainteresovaniji za sadržaje koje uče.
- Obezbijedeno je da se nastava bazira na holistički pristup.
- Stvoreni su uslovi za jaču profesionalnu saradnju između nastavnika iz različitih predmeta i disciplina.
- Omogućeno je da svaki učenik bude uključen u nastavi nezavisno od/prema okolnostima.

POUČAVANJE I UČENJE

¹²Posebne upute za njen prilagođavanje i realizaciju u ovom smjeru date su u *Koncepciji za učenje na daljini*.

Planiranje nastave

Planiranje nastave je preduslov za kvalitetnu, navrijemenu, uspješnu i efikasnu pripremu, organizaciju i realizaciju nastavnog procesa. Zasniva se na nastavni program i kalendar rada i uzima u obzir karakteristike učenika (njihova uzrast, predznanja, potrebe, mogućnosti i sposobnosti) i uslovi i sredstva za rad s kojima raspolaže nastavnik, t.j. škola. U planiranju, nastavnici se vode od kompetencija iz Nacionalnih standarda i iz definiranih rezultata učenja ukazani u nastavnom programu za konkretni predmet. U planiranju, nastavnici osmišljavaju metode i aktivnosti koje će primijeniti kao bi obezbijedili postizanje predviđenih rezultata učenja, biraju i/ili kreiraju nastavna sredstva koja će koristiti i određivati način praćenja i provjeravanje učeničkih postizanja. Pri tom, koriste procesno-razvojni pristup.

Ukoliko se planira nastava koja integriše različite nastavne predmete za realizaciju određene centralne teme, kao što se to radi u takozvanoj razrednoj nastavi, nastavnik planira metode i aktivnosti za realizaciju nastave, interdisciplinarno i holistički kako bi se omogućilo učenicima da sagledaju ključne pojmove iz više različitih perspektiva. To pomaže učenicima da lakše povežu nastavne sadržaje sa realnošću, da sagledaju smisao onog što uče i doživljavaju nastavne aktivnosti kao relevantne i primjenljive. Ukoliko treba obezbijediti povezivanje različitih nastavnih predmeta iz takozvane predmetne nastave kako bi se obezbijedila multidisciplinarna integracija u izučavanju srodnih tema, onda planiranje takvih tema prave zajednički svi uključeni predmetni nastavnici, sa ciljem da obezbijede sinhroniziranu i osmišljenu realizaciju tema.

Planiranje nastavnih predmeta koje ujedinjuje više disciplina (kao Prirodne nauke i Historija i društvo) sadrže dvije komponente: planiranje za zajednički integrirani dio i planiranje odvojenih modula. Tako, na primjer, za nastavni predmet *Prirodne nauke* planiraju se teme/modularne jedinice iz oblasti biologije, hemije, fizike i geografije koje su strukturirane po odvojenim modulima (*modul biologija, modul hemija, modul fizika, modul geografija*), ali isto tako planira se i takozvani *integrirani modul* koji se odnosi na teme/modularne jedinice iz oblasti biologije, hemije, fizike i/ili geografije koji su međusobno tijesno povezani i razrađuju sličnu problematiku. Ovo planiranje traži stalnu saradnju i timski rad nastavnika iz odvojenih disciplina koje dijele odgovornost oko realiziranja nastave iz predmeta.

Kada se radi za prvi period osnovnog obrazovanja (I-III raz.) nastavnicima imaju slobodu da planiraju tako da obezbijede realizaciju nastave kao cjelinu – bez vidljive podjele po nastavnim predmetima i bez definiranog vrijemetrajanja časova. Očekuje se da se omogući nastavniku da prilagodi nastavu prema uzrastu, potreba i tempa napredovanja učenika s kojima radi. Pri tom, razumije se, ukupni fond časova predviđen za svaki nastavni predmet posebno ispoštovan je na nedjeljnom nivou.

Procesno-razvojni pristup u planiranju ističu vrijednost procesa učenja u sticanju znanja i umjesto da podstiču prenošenje znanja koja su data u gotovom, unapred određenom obliku, fokusira se na proces sticanja znanja i na razvijanju sposobnosti za učenje kod učenika. Pri tom, na znanje se ne gleda kao rezultat od aktivnosti nastavnika, nego kao posljedica od aktivnosti koje realijuju učenici i zato ono što učenici urade na času je mnogo važnije od toga šta će nastavnik uraditi. Ovaj pristup naglašava da se uspješnost u postizanju rezultata povećava ukoliko se planiranje orijentiše na aktivnosti učenika u procesu učenja (procesna komponenta) i na osposobljavanje učenika za učenje otkrivanjem znanja, a ne prenošenjem znanja (razvojna komponenta).

Procesno-razvojni pristup u planiranju obezbjeđuje nastavu koja je prilagođena potrebama i mogućnostima učenika. Nastavnik unaprijed planira realizaciju svih tema zastupljenim u nastavnom programu za njegov predmet/modul i onda planira realizaciju svake teme posebno. Međutim ono što je tako isplanirano ne smatra kao nešto fiksno, nego naprotiv, kao fleksibilno – ostavlja prostor da se mijenja redoslijed izučavanja tema i da se prerasporedi vrijeme koje je prvo bilo određeno za izučavanje svake teme. Fleksibilnost se odnosi i na konkretne teme, na broju časova, na vrstu nastavnih metoda i aktivnosti i/ili zastupljenosti različitih nastavnih sredstava koji su predviđeni prvičnim planiranjem. Svi ili dio njih mogu se promijeniti ukoliko više učenika iz odjeljenja ne uspijeva da napreduje u usvajanju teme prema očekivanjima nastavnika. Isto tako, tempo s kojim se realizuje tema može se razlikovati iz jednog do drugog odjeljenja, u zavisnosti od predznanja, interesa i/ili sposobnosti učenika koji je sačinjavaju, kao i od nekih momentalnih faktora koji se odražavaju na posao u nekim od odjeljenja.

Prilagođavanje u procesno razvojnom planiranju bazira se na rezultate od samo-evaluacije koju radi sami razredni nastavnik na kraju svakog radnog nastavnog sata, u vezi svakog nastavnog predmeta koji realizuje. Samoevaluacija je ustvari refleksija efikasnosti, efektivnosti i održljivosti sveukupnih aktivnosti za vrijeme dana/časa koji su preduzeti kako bi se postigli predviđeni rezultati učenja. Samorefleksija omogućava nastavnicima da sagledaju sve poteškoće s kojim su se suočili u realizaciji svakog segmenta iz nastave (učenje, poučavanje i ocjenjivanje) tokom određenih časova u danu i saznanja o tome da ih uzimaju u obzir u planiranju kako bi obezbijedili prevazilaženje eventualnih slabosti u nastavi. To podrazumijeva promjenu u nastavi kada se radi za tekuće usvajanje konkretnih nastavnih sadržaja i postizanje očekivanih rezultata učenja kod aktualnih učenika, ali i ugrađivanje stečenih iskustva u planiranju realizacije nastave za buduće učenike.

Inovativni pristupi u nastavi

Interaktivna nastava podrazumijeva primjenu pristupa koji se baziraju na metode učenja i poučavanja koji obezbjeđuju aktivno učešće učenika kontinuiranom interakcijom nastavnika sa učenicima, saradnjom među učenicima, korištenjem audio-vizuelnim sredstvima kao posrednici, kao i neposrednim angažiranjem učenika u realizaciju aktivnosti za vrijeme časa. Osim interaktivnim pristupom, savremena nastava stavlja akcenat i na učenje projektima i iskustvenim učenjem.

Učenje bazirano na projekte je nastavni pristup koji omogućava učenicima da steknu dublja znanja i da razvijaju praktične vještine realizacijom aplikativnih projekata s kojima se adresiraju izazovi i problemi iz svakodnevnog života. Projekti angažiraju učenike u rješavanju problema iz realnosti ili u potrazi za odgovorom za složenija pitanja. Preko njih učenici stiču produbljena i trajna znanja za određene nastavne sadržaje, razvijaju radoznalost, kreativnost i kritičko mišljenje i poboljšavaju svoje komunikacijske vještine i vještine za samostalni i za timski rad.

Rad preko projektnih aktivnosti omogućuje nastavnim sadržajima da se približu potrebama i interesima učenika. Na primjer, kada u *Prirodnim naukama* uči o klasifikacijama životinja, različite grupe učenika mogu se angažovati u proučavanju i prikazivanju (modelima, video prezentacijama i sl.) prirodnih prebivališta posebnih životinja kao pretstavnika različitih klasa životinja. Preporučuje se učenje bazirano na projekte da se koristi i za povezivanje disciplina koje su srodne, kao na primjer *Fizičko i zdravstveno obrazovanje* sa *Matematikom* (kada se na primjer, traži da se razvijaju i skupljaju mjere fizičke

izdržljivosti i da se predstave tabelarno i grafički), *Prirodne nauke* (modul iz biologije) sa *Muzičkom umjetnošću* (kada se na primjer istražuje kako muzika utiče na rad mozga), ili predmet koji definiše nastavni jezik sa *Historijom i društvom* (kada na primjer treba da se odgovori na pitanje kakva je uloga jezika koji se koristi u socijalnim medijumima na komunikaciju mladih).

Učenje bazirano na projekte je dinamična i fleksibilna nastavni strategija koji se može razlikovati od jedne do druge grupe učenika u svakom odjeljenju, ne samo zbog sadržaja na koji se odnosi, nego i zbog autonomije koja se daje učenicima u načinu kako će savladati sadržaj. Ipak, zajedničko za sve projektne aktivnosti koje podržavaju ovo učenje je to da promovišu produbljeno učenje i veću i kvalitetniju angažiranost učenika radi sljedećih karakteristika: rad na izazovnom problemu, dugotrajniju angažovanost (od jedne nedjelje do cijelog polugođa), autentičnost, primjena znanja, integriranje sadržaja iz iste ili različitih disciplina, sloboda izbora i učešće u ocjenjivanju. Preporučuje se da svaki ovakav projekat završi s produktom koji, izvedbom, prezentacijama, posterima, brošurama, izveštajima i sl. bude javno izložen i dostupan školskoj i široj publici.

Projektne aktivnosti se mogu bazirati na istraživanje – da podstiču učenike da preuzimaju ulogu istraživača i više ili manje autonomno (zavisno od uzrasti) da biraju problem i da sprovede istraživanje kako bi lakše i dublje razumijeli pojave o kojima uče i da povezuju sadržaje koje uče sa realnošću¹³. Uključivanje u istraživanju traži od učenika da formulišu problem i hipotezu, da odluče koji su im resursi potrebni, da skupljaju podatke, da obrađuju podatke, da izvedu zaključke i da spremne izveštaj. Razumije se, stepen uključenosti učenika u istraživački proces zavisi od uzrasti i sposobnosti učenika, od njihovog prethodnog iskustva učešćem u istraživanja, a nedostatak od vještina određenih učenika očekuje se da kompenzuje nastavnik iz pozicije kao koordinator projekta. Prolazeći kroz proces istraživanja pomaže se učenicima u osmišljavanju i korištenju informacija do kojih dolaze u svakodnevnom životu.

Iskustveno učenje je usmjereno ka učenicima i integriše znanja, vještine i iskustva koja učenici stiču u ili van učionice. To uključuje učenike u proces učenja na taj način što im obezbjeđuje da uče neposrednim učešćem u aktivnosti koje omogućavaju da stiču iskustva u vezi sa onim što uče ili da povezuju ono što uče sa prethodnim iskustvom koje su stekli van učionice. Uključivanjem u konkretne aktivnosti i reflektiranje, učenici koriste iskustvo za sticanje znanja i vještina i da lakše povezuju ono što uče u učionici sa situacijama iz realnosti. U aktivnostima ove vrste spadaju eksperimenti koji se rade na času, izrada maketa, umjetničke izvedbe, kompjuterske animacije, posjete (realne ili virtuelne) institucija, organizacija, radionica, ali i analiza situacija u kojima dolaze do izražaja lična iskustva. Jedan primjer aktivnosti koja obezbjeđuje iskustveno učenje je posjeta zološkog vrta ili farme životinja, koja omogućuje, posmatranjem životinja i interakcija sa sredinom da se uči o njima, što bi bilo mnogo efikasnije od učenja o životinjama samo iz knjiga.

Digitalna nastava

Korištenje informatičko-kompjuterske tehnologije u obrazovanju osavremenjuje nastavu – jača kompetencije za doživotno učenje, proširava opseg nastavnih resursa, povećava dostupnost nastavnim

¹³U okvirima ovog pristupa može se realizovati i aktivnost “Vrijeme za genijalne ideje” kojom se podstiču učenici da prođu jedan sat u nedjelji na istraživanju po vlastitom izboru. Time se omogućuje autonomno učenje bazirano na istraživanje – učenicima se daje sloboda da istražuju vlastite ideje i da se fokusiraju na nešto što ih stvarno zanima.

sredstvima, približava metode učenja i poučavanja potrebama i interesima učenika i olakšava nastavnicima u ocjenjivanju. Za realizaciju ove nastave neophodna je odgovarajuća infrastruktura škole i učionica: obezbijeđen internet, opremljenost kompjuterima i pametnim tablama, dostupnost digitalnim nastavnim sadržajima i alatima i na drugim relevantnim elektronskim sredstvima za poučavanje i učenje. Ista infrastruktura omogućuje i primjenu elektronskih alatki za praćenje i ocjenjivanje učenika (kao na primjer elektronsko portfolio).

Uvođenje digitalnih alatki koje prate najbolje prakse (kao na primjer, interaktivnost, gejmfikacija, personalizacija) olakšavaju poučavanje i učenje zato što se baziraju na inovativne metode koje su bliže interesima učenika i zahtjevima savremenog življenja. Osim toga, nastavnici u poučavanju koriste i elektronske sadržaje (kao što su: tekstualne prezentacije, audio i video prezentacije i drugi jednostavniji e-sadržaji) koje sami izrađuju.

Internet-platforme i portali obrazovanja (kao što je nacionalna platforma uvedena 2020 godine) omogućava korištenje elektronskih sadržaja i digitalnih alatki za bogaćenje nastave u učionici, ali i za sprovođenje nastave na daljinu. Takve platforme obezbjeđuju pristup nastavi i kontakt s nastavnicima za učenike koji zbog bolesti ili drugih razloga nisu u stanju da duže vremena posjećuju nastavu u školu. U isto vrijeme, ove platforme omogućavaju izvođenje nastave i za vrijeme većih elementarnih nepogoda, epidemija, pandemija i u uslovima kada nije moguće da se nastava izvodi u školu¹⁴. Posebno korisni za realizaciju nastave na daljinu i/ili u učionicu su otvoreni obrazovni resursi, o čijem korištenju je neophodno da se poštuju autorska prava.

Prilagođavanje nastave

Nastava se planira saglasno potrebama i mogućnostima učenika. To podrazumijeva da nastavnik umije da identifikuje sposobnosti učenika i saglasno tome da planira individualizirani pristup i diferenciranu nastavu. U planiranju prilagođava obim i dubinu sadržaja, tempo rada i rezultate od učenja koje učenici trebaju postići sa različitim mogućnostima i sposobnostima.

Kako bi podsticali, motivirali i podržavali učenike sa posebnim obrazovnim potrebama, nastavnici prilagođavaju učenje i poučavanje na taj način što biraju/kreiraju i daju posebne zadatke, primjenjuju odgovarajuće nastavne metode, uvode prilagođene aktivnosti i, po potrebi, koriste i dopunska nastavna sredstva. Isto tako, nastavnici reduciraju obrazovne sadržaje na razumno nivo, koriste odgovarajuće nastavne pristupe i strategije i prilagođavaju sveukupnu organizaciju vaspitno-obrazovnog procesa, s ciljem da omoguće kvalitetno obrazovanje za učenike s posebnim potrebama. Upute za uključivanje, razvoj i obrazovanje svih grupa učenika sa posebnim obrazovnim potrebama date su u *Koncepciji za inkluzivno obrazovanje*.

S druge strane, nastavnici prilagođavaju nastavu i učenicima koji brže napreduju (nadareni i talentovani), na osnov njihovih individualnih potencijala za visoka dostignuća iz jedne ili više oblasti. Kako bi se zadržao njihov interes i posvećenost učenju za vrijeme časova, nastavnici individualiziraju nastavu, dajući im složenije zadatke, uključujući ih u ozbiljnije projekte i primjenjujući i druge mjere i aktivnosti u

¹⁴ Primjena nacionalne platforme obrazovanja za tečije detaljnije je opisana u *Koncepciji za nastavu na daljinu*.

radu s njima. Nadarenim i talentovanim učenicima učenicima škola obezbeđuje i mentorsku podršku preko saradnje sa stručnim licima i institucijama.

Kratkoročni/dugoročni efekti

- Povećana autonomija nastavnika u planiranju nastave.
- Učenici su aktivni učesnici u nastavi i njihova interakcija sa nastavnicima je poboljšana.
- Nastava je interesantnija i učenici su motivisaniji za učenje.
- Učenička postizanja su poboljšana.
- Nastavnicima je data veća sloboda u korištenju različitih nastavnih metoda i tehnika.
- Nastava je usaglašena sa individualnim potrebama i mogućnostima učenika.
- Omogućeno je učenje bazirano na iskustvu (projektima, istraživanjima i sl.)
- Omogućeno je kombinirano učenje i učenje na daljinu.

NASTAVNA SREDSTVA

Nastavna sredstva su neophodna za obezbeđivanje kvalitetnog obrazovanja koje se bazira na interaktivnu nastavu i iskustveno učenje i uzima u obzir potrebe učenika u savremenim uslovima. Zbog toga, nastavnicima i učenicima u osnovnom obrazovanju data su na raspolaganju najrazličitija nastavna sredstva kao udžbenici, nastavni materijali i nastavna pomagala i omogućeno im je da sami biraju i kreiraju dopunske nastavne materijale s kojim približavaju nastavu svojim učenicima. Time se omogućava da nastavnici prilagode poučavanje postizanju očekivanih rezultata od učenja određeni nastavnim programom, imajući pri tom na pamet razvojne karakteristike učenika, njihovih mogućnosti, interesima i stilovima učenja. Isto tako, svim učenicima su dostupna raznovrsna nastavna sredstva kako bi im se olakšalo učenje i omogućilo da uče posmatranjem, istraživanjem i rješavanjem problema. Raznovrsnost raspoložljivih nastavnih sredstava pridonosi za kreiranje sredine za učenje što nudi najrazličitije doživljaje i sticanje iskustva koja, osim kognitivnog razvoja učenika, podržavaju i njihov socioemocionalni razvoj.

Udžbenici i nastavni materijali

Svi obavezni nastavni predmeti i svi izborni predmeti iz oblasti jezika su pokriveni kvalitetnim udžbenicima i/ili nastavnim materijalima koji su sveukupno usaglašeni sa nastavnim programom, potrebama i interesima učenika. Za nastavne predmete *Makedonski/Albanski/Turski/Srpski/Bosanski jezik, Matematika, Prirodne nauke, Društvo, Historija i društvo, Engleski jezik* i svi drugi predmeti iz oblasti jezika (*Makedonski jezik za zajednice, drugi strani jezik, Jezik zajednice i Jezik i kultura Roma/Vlaha, Bošnjaka/Srba/Turaka*) spremaju se udžbenici, koji su obavezno u štampanom obliku za učenike od I-III raz., a za učenike od IV do IX raz. mogu biti u elektronskom ili štampanom obliku.

Tendencija je da klasični oblici udžbenika (dostupni u štampanom ili elektronskom obliku) budu postupno zamijenjeni digitalnim verzijama koje olakšavaju nastavnicima i učenicima da realizuju nastavu i da postignu očekivane rezultate učenja. Digitalni udžbenici integrišu IKT u nastavi i s tim osavremenjavaju nastavu. Pri tom, ne samo što razvijaju informatičke kompetencije učenicima, nego i podstiču i njihovu kreativnost i autonomiju učenja. Digitalni udžbenici mogu uključiti svaki oblik auditivnih vizuelnih materijala, uključujući pisani i usmeni iskazani tekst, muziku, animacije, fotografije i video snimci, a mogu povezivati i različite prezentacije kao slike sa zvukom, usmena iskazivanja sa pisanim tekstom, video materijal sa tekstom za prevod itd. Mogućnost za uključivanje učenika u raznovrsne aktivnosti za vrijeme učenja pravi digitalne udžbenike interaktivna, atraktivna i stimulaturna nastavna sredstva. Njihova interaktivnost se može povećati na taj način što će biti „programirani“ tako što će davati povratnu informaciju za tačnost odgovora na pitanja i zadatke koji se postavljaju učenicima i tako da vode učenike ka dopunskim aktivnostima koje su prilagođene njihovom napretku u učenju i nivou postizanja od očekivanih rezultata. To pravi digitalne udžbenike prilagodljivim za korištenje sa strane učenika sa posebnim potrebama. Dopunski, osim što se mogu koristiti u učionici, pri fizičkim kontaktom sa učenicima, isto tako digitalni udžbenici mogu biti moćno sredstvo za podršku učenja na daljinu (u nastavi na daljinu).

Za obavezne predmete *Muzičko obrazovanje, Likovno obrazovanje, Fizičko i zdravstveno obrazovanje i Tehničko obrazovanje i informatika* ne spremaju se udžbenici, nego se za postizanje rezultata predviđeni nastavnim programama, nastavnici i učenici koriste nastavne materijale. Nastavni materijali se koriste i za slobodne izborne predmete, adekvatno tematici koju pokrivaju i potrebama učenika. Kada se radi za predmete za koje postoje udžbenici (pogotovo ako su udžbenici u štampanom ili elektronskom obliku) obavezno se izrađuju nastavni materijali.

Nastavni materijali služe kako bi se olakšalo poučavanje i učenje konkretnih sadržaja iz nastavnog programa. Mogu imati tekstualni oblik i da se koriste kao resursi (izvori znanja) ili kao materijal za utvrđivanje i samoprovjeru na nivou stečenih znanja. Može imati vizuelni, audio, audiovizuelni oblik (na primjer, obrazovne i dokumentarne emisije na televiziji ili internetu, snimana muzika, audio zapisi sa različitim zvucima itd.) i/ili i više ili manje da prate pristup koji je karakterističan za digitalne udžbenike. Dio nastavnih materijala sprema se od strane stručnih timova (saglasno koncepciji za izradu i metodologiju vrednovanja), odobrava se od MON i obezbjeđuje se njihova dostupnost na sve nastavne jezike. Osim toga, nastavnici imaju slobodu da u svoju učionicu koriste nastavne materijale koji su sami izabrali i prilagodili (nezavisno od oficijalno ponuđenih) ili su ih samostalno kreirali za potrebe efektivnog realiziranja nastave sa svojim učenicima. Ti materijali dijele se među nastavnicima u stručnim aktivima, a preko nacionalne i druge platforme dijele se sa kolegama iz svih škola.

Posebnu vrstu nastavnih materijala predstavljaju priručnici koji su namijenjeni za nastavnike. Priručnici sadrže upute za korištenje udžbenika i/ili upute za realizaciju određenih nastavnih programa (kao na primjer, priručnici za *Obrazovanje za životne vještine*). Mogu uključiti i nastavne materijale za rad sa učenicima (na primjer, radni listovi). Namijenjeni su da podržavaju nastavnike u njihovom svakodnevnom radu sa učenicima i da pridonose za jačanje njihovih kompetencija za vođenje nastave iz određenih predmeta. Priručnici mogu biti kreirani sa strane stručnih timova, ali i sa strane samih nastavnika. Očekujese iskusniji i kreativniji nastavnici da pridonose u kreiranju priručnika na taj način što

će podijeliti aktivnosti koje su sami preduzeli za uspješnu realizaciju svojih časova iz određenih predmeta, što je posebno važno kada se radi za slobodne izborne predmete. Priručnici su dostupni preko elektronske platforme i otvoreni su za prijedloge za dopunjavanje od strane nastavnika.

Pomoćna nastavna sredstva i pomagala

Nagledna sredstva i nastavna pomagala služe kako bi povećali aktivnost i motivaciju učenika, da im zadrže fokus na nastavu i da pridonose razvoju funkcionalnih sposobnosti učenika. Za taj su cilj, učionice u školama opremljene kompjuterima, štampačom, prožektorom i drugom opremom koja omogućuje u nastavi da se koriste digitalni udžbenici, edukativni softveri i drugi digitalni i elektronski dostupni materijali u vizuelnom, audio, audiovizuelnom i/ili tekstualnom obliku. Osim toga, škola obezbjeđuje dostupnost aparatima i instrumentima koji su namijenjeni kako za sprovođenje eksperimenata tako i podršku drugih istraživačkih nastavnih aktivnosti, tako i za realizaciju slobodnih izbornih predmeta (na primjer: laboratorija za hemijske eksperimente, teleskop, oprema za kuhanje). Za nesmetano odvijanje časova nastavnicima su dostupna i različita nagledna sredstva koja približavaju nastavu učenicima, manipulativni materijali koji olakšava učenje i potrošni materijal (blokovi, hartije, plastelin, itd.) kojima se omogućava realizacija nastave. Normativom i standardima za prostor, opremu i nastavna sredstva za osnovnu školu detaljnije je određeno šta je neophodno za efikasnu i efektivnu realizaciju nastave i postizanje rezultata učenja iz svih nastavnih programa.

Kratkoročni/dugoročni efekti

- Nastavnici imaju jasne upute za realizaciju nastave.
- Obezbijeđeni su različiti izvori učenja u druga nastavna sredstva za kvalitetnu realizaciju nastave.
- Povećana je autonomija nastavnika u korištenju nastavnih materijala.
- Povećana je profesionalna saradnja između nastavnika.
- Povećana je mogućnost za afirmaciju nastavnika i za karijerni razvoj.

OCJENJIVANJE

Ocjenjivanje komponenti nastavi

Ocjenjivanje je značajna komponenta nastavnog procesa – njegova osnovna cilj je da podržava učenje učenika i da pridonese za postizanje očekivanih rezultata. Šta i kako će učiti učenici u velikoj mjeri zavisi od toga šta i kako ocjenjuju nastavnici. Ustovremeno, samo poučavanje, osim od očekivanih rezultata učenja propisani nastavnim programima, u velikoj mjeri zavisi od toga kako učenici napreduju u

učenju, što se utvrđuje postizanjima utvrđeni ocjenjivanjem. To pravi ocjenjivanje sastavnim dijelom svih vrsti planiranja koje prave škola i nastavnici.

U razvojnim i godišnjim planiranjima škole naglašavaju se bazični principi, politike i praklike ocjenjivanja, kao na primjer, koje će se metode koristiti, kako će se obezbijediti objektivnost u ovjenjivanju i konzistentnosti kriterijuma od jednog do drugog nastavnika, kako će se informirati učenici i roditelji/staratelji, kako će se davati podrška učenicima koji imaju poteškoće u postizanju očekivanih rezultata, kako će se analizirati i koristiti dobiveni rezultati od ocjenjivanja koje sprovode nastavnici, ali i iz ocjenjivanja koja su dobivena spoljašnjim testiranjima.

U planiranju poučavanja, svaki nastavnik uključuje elemente ocjenjivanja: od praćenja napretka svakog učenika, korištenjem različitih metoda za formativno ocjenjivanje sa ili bez uključivanje učenika, do određivanja metoda i instrumenata u sumativno ocjenjivanje. Poslije, rezultati ocjenjivanja koje dobije u toku i poslije poučavanja koristi ih kako bi vrednovao vlastito poučavanje i saznanja do kojih će doći poslije će ugraditi u sljedeće planiranje nastave.

Ocjenjivanje je usmjereno ka postizanju i provjeri stepena postignuća propisanih standarda za ocjenjivanje koji su sadržani u nastavnim programima. Kako bi učenici mogli da prikažu šta i koliko su postigli, u ocjenjivanju se koristi široki dijapazon postupaka i metoda (kao na pr. esejski zadaci, testovi, kvizovi, problemski zadaci, projekti), a učenicima se daje mogućnost da prikažu svoja postignuća pisanim produktima, praktičnim produktima, usmenim prezentacijama, izvedbama i dr. Pri tom se pazi na način provjere da bude što je moguće više u skladu sa odgovarajućim standardom za ocjenjivanje i istovremeno, postignuće standarda da bude ocjenjivan korištenjem različitih metoda. Na taj način obezbjeđuje se veća sigurnost u zaključivanju toga da li i u kojoj mjeri je neki standard postignut.

Škole imaju jasno postavljen sistem informisanja učenika i roditelja u vezi metoda koje se koriste u ocjenjivanju, sa standardima i kriterijumima za ocjenjivanje, sa principima poštovanja privatnosti i digniteta učenika i roditelja, kao i spremnost za davanje dopunskih informacija.

Formativno i sumativno ocjenjivanje

Kako bi se omogućilo da svaki učenik posebno postigne očekivane rezultate, nastavnici primjenju formativno ocjenjivanje, poznato i kao ocjenjivanje učenja. To nalaže da nastavnik prati učenje i napredak svakog učenika u svim nastavnim situacijama, da mu na vrijeme daje povratne informacije o učenju i postizanjima, da ga podstiče na samorefleksiju i samoocjenjivanje, da mu pomaže da postavi ciljeve učenja i da mu daje upute kako da to postigne. To pridonosi da učenik nauči kako da uči: da ima jasno razumijevanje o tome šta treba da nauči, da sam postavi svoje ciljeve učenja, da razumije šta treba da uradi kako bi postigao ciljeve (kako da koristi materijale za učenje, kako da primjenjuje informacije, da ih analizira, sintetizira i vrednuje i kako da koristi praktične vještine), da procjeni u kojoj mjeri je postigao ciljeve, da osazna zašto je u nečemu bio uspješan, a u drugom nije i na osnov te samorefleksije da poboljša svoje vlastito učenje. Na taj način učenici imaju kontrolu nad učenjem, s tim postaju odgovorniji za vlastita postizanja i stiču veće samopouzdanje i vjeru da može učiti i biti uspješniji.

Bilježenje i dokumentovanje napretka i postizanja učenika omogućava nastavnicima da naprave refleksiju nad vlastitom poslu, vrednujući efektivnost određenih pristupa u nastavi sa aspekta njihovih

doprinosu u postivanju postavljenih ciljeva učenja. Nastavnici koriste ova saznanja kako bi prilagodili svoju nastavu potrebama učenika i na taj način ih motivišu za učenje i u krajnjoj liniji, da obezbijede postizanje rezultate učenja. Dokumentovanje napretka i dostignuća učenika omogućuje nastavnicima da uključe roditelje/staratelje u objektivnije analiziranje postignuća i sljedeće korake u učenju njihove djece.

Sumativno ocjenjivanje je vezano za određene periode u nastavnoj godini (kraj određene teme, tromjesečje, polugođe i kraj školske godine) i ima za cilj da ukaže na to koliko je učenik uspio da nauči, odnosno koliko je postigao od očekivanih rezultata za konkretnu temu ili period ili u kojoj mjeri je postigao standarde ocjenjivanja predviđeni za kraj godine. Sve informacije o postizanjima su date u vrsti kratkog opisa (kod opisnih ocjena), u vrsti brojeva (kod brojčanih ocjena) ili u vrsti kategorije *Ističe se, Zadovoljavaili Ne zadovoljava* (kod slobodnih izbornih predmeta).¹⁵ Ocjene su izvedene od rezultata dobiveni korištenjem unaprijed određenim postupcima i instrumentima, na osnov jasnih kriterijuma za ocjenjivanje.

Poseban izazov je sumativno ocjenjivanje nastavnih predmeta u kojima su integrisani više disciplina (kao, na primjer, *Prirodne nauke i Historija i društvo*). Kada ih zajednički realizuju više nastavnika, osim što zajedno planiraju nastavu, dogovaraju se i oko načina sumativnih provjera (testovi, esejski zadaci, usmene prezentacije) i obavezno uključuju problemske zadatke koje traže povezivanje znanja iz različitih modula. Svaki nastavnik daje sumativnu ocjenu o nivou postignuća standarda za ocjenjivanje koji proizlaze iz njegovog/njenog modula. Završne sumativne ocjene za svaki modul zapisuju se u dodatku svjedočanstva, dok se u svjedočanstvu, za predmet zapisuje jedna zajednička ocjena koju iznose nastavnici koji su realizovali nastavu iz predmeta.

Ocjena je proizvod pravednog i transparentnog ocjenjivanja. Učenici se ocjenjuju za ona znanja i vještine za koje su bili poučavani i znaju na kojem se načinu očekuje od njih da prezentuju ta znanja i vještine. Sa obzirom na to što se standardi ocjenjivanja dati u nastavnim programima uglavnom odnose na korištenje viših kognitivnih procesa i vještina za primjenu, u poučavanju se koriste metode koje omogućavaju sticanje takvog znanja (kao što su: rješavanje problemskih situacija ili otvoreni zadaci, rad na projekte, učenje uz pomoć IKT alatki). Iste strategije, u kombinaciji sa metodama koje su prethodno korištene za formativno ocjenjivanje (kao što su različite vrste testovnih pitanja/zadaci, ili projekti) koriste se u sumativno ocjenjivanje. Poznavanje metoda i kriterijuma za ocjenjivanje pravi sumativno ocjenjivanje manje stresno za učenike i omogućava im da prezentuju svoja najviša dostignuća.

Ocjenjivanje u učenju na daljinu korištenjem informatičke tehnologije pretstavlja poseban izazov. U formativnom ocjenjivanju zbog ograničenih mogućnosti za neposredno posmatranje posla i davanje odmah povratne informacije fokus se pomjera ka formativnom ocjenjivanju pismenih produkata, korištenje različitih vrsti test-zadataka, esejskih zadataka, dok sumativno ocjenjivanje pomjera fokus ka korištenju složenijih zadataka, ka ograničenju vremena za odgovaranje i ka preduzimanju drugih postupaka za reduciranje mogućnosti za falsifikovanje odgovora. Prilagođavanje formativnog i

¹⁵Sumativna ocjena za slobodne izborne predmete izvodi se na osnov: (a) redovnosti (b) angažovanosti (c) napretka u sticanju znanja, vještina i vrijednosti/stavova određen nastavnim programom. Detaljnije informacije sadrže se u Vodič za slobodne izborne predmete.

sumativnog ocjenjivanja u uslovima učenja na daljinu detaljno je opisano u Konceptiji za nastavu na daljinu.

Postavljanje kriterijuma za ocjenjivanje

Mnogo je bitno ocjenjivanje (posebno sumativno) da bude objektivno i pravično i da ocjena daje pravu informaciju o postizanjima učenika za konkretni nastavni predmet. Za taj cilj, ocjenjivanje/vrednovanje postizanja pravi se u odnosu na standarde ocjenjivanja, korištenjem metoda koje u najvećoj mogućoj mjeri omogućavaju učenicima da prikažu koliko su naučili, odnosno šta su stvarno postigli. Objektivnost se obezbjeđuje uspostavljanjem jasnih kriterijuma za ocjenjivanje za svaki nastavni predmet, ali i za svaki konkretni zadatak. Uspostavljanje jasnih kriterijuma za ocjenjivanje koji su javno dostupni obezbjeđuje itransparentnost ocjenjivanja. Kada je ocjena praćena odgovarajućim obrazloženjem i kada je napredak učenika dokumentovan njegovim radovima, smanjena je mogućnost za neprincipijelne uticaje na ocjenu i propratno tome, povećana je objektivnost same ocjene.

Kriterijumi za ocjenjivanje za svaki nastavni predmet neophodni su kada se ocjenjuje brojčano. Ovi kriterijumi se formulišu u obliku kratkih opisa kvaliteta i kvantiteta postignutih rezultata učenja definirani određenim nastavnim programom, često praćeni primjerom riješenih zadataka. Oni se pripremaju na nivou države ili na nivou škole (stručni aktiv), a u njihovom pripremanju pomaži nivoa postizanja koja su postavljena na državnim testiranjima kao i zadaci koji su korišteni na državnim i međunarodnim testiranjima.

Dopunski, za svaki konkretni zadatak, za svaki test (objektivni ili esejski) i za svaki odgovor koji se ocjenjuje, uspostavljaju se jasni i unapred poznati kriterijumi ocjenjivanja. Pri tom, nastavnicima koji definišu kriterijume (samostalno ili u okvirima stručnih aktiva) od velike pomoći može biti banka test-zadataka koju administrira Državni ispitni centar, posebno zato što su svi zadaci uključeni u njoj praćeni informacijama o njihovoj težini.

Kao kriterijumi u opisnom ocjenjivanju koriste se i ključna postignuća iz standarda za ocjenjivanje.. pri čemu se odnos prema poslu i učenju uzima u obzir kao poseban element opisne ocjene. I pored toga što ne ulazi u brojčanu ocjenu za konkretni predmet, odnos prema poslu i učenju uključuje se kao dio informacija za vladanje učenika.

Sumativne ocjene, posebno brojčane, omogućavaju lako prikazivanje rezultata učenja na nivou odjeljenja, škole, države i koriste se za različite vrsta analiza koje postavljaju osnove za kreiranje obrazovnih politika (kao na primjer, analize uspjeha iz nastavnih predmeta, po uzrastu, po nastavnom jeziku i u relaciji sa drugim sociodemografskim karakteristikama). To je dopunski razlog zašto je veoma važno da ocjene budu objektivne, odnosno da se baziraju na kriterijume za ocjenjivanje kako bi mogli da izražavaju istinsko postizanje učenika.

Kratkoročni/dugoročni efekti

- Ocjenjivanje je transparentnije, verodostojnije i objektivnije.
- Nastava je kvalitetnija i poboljšana u učeničkom postizanju.

- Ocjenjivanje je manjestresno za učenike.

OBEZBJEĐIVANJE KVALITETA

Preduslov za kvalitetno obrazovanje je koherentni obrazovni sistem, sa obezbjeđenim uslovima za uspješno odvijanje svih procesa u obrazovanju. Za ostvarivanje toga, neophodno je ulaganje u razvoj sistema, kao i nošenje odluka na osnov dokaza skupljenih kontinuiranim praćenjem učeničkih postignuća na sistemskom nivou, ali i na nivou škole.

Državna i međunarodna testiranja

Redovne, objektivne i relevantne informacije o postizanjima učenika na nivou cijele zemlje prvično se obezbjeđuju na državnom testiranju. Prema *Koncepciji za državno testiranje*, to se sprovodi na kraju trećeg, petog i devetog razreda, pri čemu se ocjenjuje jezična i matematička pismenost. Po potrebi, utvrđuju se i postignuća u drugim područjima kako bi se obezbijedila tačnija i šira slika i da se uspostavi sigurna osnova, prema kojoj se može pratiti budući napredak učenika.

Učešće na međunarodnim testiranjima državi obezbjeđuje uvid u tome kakva su postignuća naših učenika u uporedbi sa međunarodno definiranim nivoima postignuća. Naša država redovno učestvuje u mjerenjima matematičke pismenosti i pismenosti iz prirodnih nauka - (TIMSS), u mjerenju čitanja sa razumjevanjem - (PIRLS) i u testiranjima s kojim se mjeri osposobljenost učenika na uzrastu od 15 godina da koriste znanja i vještine iz čitanja, matematike i prirodnih nauka u realnim životnim situacijama - (PISA). Država se može uključiti i u drugim, već uspostavljenim, međunarodnim mjerenjima, kao one iz oblasti građanskog obrazovanja - (CIVED), ili informatička pismenost - (ICILS).

Državna i međunarodna testiranja obezbjeđuju informacije i za različite pozadinske faktore demografske prirode (kao uzrast, etnička pripadnost, nastavni jezik), socioekonomske prirode (kao prihodi u porodici, obrazovanje roditelja), o mjestopoložaju škole (prema regionu, ruralna-urbana podjela) i pedagoško psihološke prirode (kao opremljenost škole, metode učenja i poučavanja, stavovi učenika prema školi i učenju) i o njihovoj povezanosti sa učeničkim postizanjima. Takve informacije služe za procjenu efektivnosti preduzetih ulaganja, od korištenja resursa, od prilagođenosti primjenjivanih pristupa u učenju i poučavanju itd. Rezultati od ovih analiza koriste se u donošenju odluka za poboljšanje kvaliteta obrazovanja i sprovođenju aktivnosti u smjeru korištenja resursa i nastavnih pristupa o kojima ima dokaza da su efektivniji kada se radi o postizanjima učenika. Efektivnost preduzetih aktivnosti pokazuje se u sljedećim ciklusima državnih i međunarodnih testiranja.

Visoki standardi koje postavljaju međunarodna i državna testiranja u odnosu na instrumente i procedure koje se koriste u njihovoj realizaciji dobar su model za sve škole koje žele poboljšati vlastitu praksu. Korištenje oslobođenih test zadataka iz ovih testiranja koji su dostupni u banci test zadataka u DIC, kao i opisi nivoa postignuća pokriveni tim zadacima omogućavaju školama da poboljšaju ocjenjivanje svojih učenika.

Rezultati državnih i međunarodnih testiranja daju se na raspolaganju školama koje su učestvovalе kako bi mogli postignuća na nivou škole da uporede sa postignućima na državnom i/ili međunarodnom nivou i da stiču dopunska saznanja o kvalitetu i efektivnosti vlastitog rada. Na osnovu urađenih analiza, škole moraju preduzeti aktivnosti za poboljšanje vlastite prakse (kao na primjer, da unesu promjene u organizaciji posla, u korištenju resursa, u metodama i strategijama učenja i poučavanja). Na taj način, škole koje učestvuju u državnim i međunarodnim testiranjima dobijaju mogućnost da unaprijede nastavu i da poboljšaju učenička postizanja.

Evaluacija škola

Integralna evaluacija škola sprovodi Državni prosvjetni inspektorat, primjenom standardiziranih postupaka s kojima se obezbjeđuju podaci o kvalitetu rada škola u ključnim područjima. *Nastavnim planovima i programima, Postignuća učenika, Učenje i nastava, Podrška učenika, Školska klima i odnosi u školu, Resursi i Upravljanje rukovođenjem i kreiranjem politika.* Škole dobijaju detaljni izvještaj od nalaza sprovedene evaluacije sa uključenim preporukama. Pored toga, DPI sprema i godišnje izvještaje o kvalitetu radu obrazovanju i/ili o odvojenim njegovim aspektima koji su bili od posebnog interesa u izvještajnom periodu. Država koristi saznanja od integralne evaluacije za planiranje ulaganja u školama, za planiranje kadra, za poboljšanje upravljanja, za unošenje inovacija u obrazovanju. Škole rade detaljnu analizu izvještaja od integralne evaluacije što im pomaže u razvojnim planiranjima i u poboljšanju rada i postizanja.

Samoevaluacija je ključni dio sistema za praćenje kvaliteta nivoa pojedinačne škole. Škole je rade periodično i sistematski s ciljem da dobiju informacije od svih dotičnih strana (učenici, nastavnici, roditelji, lokalna zajednica) o različitim aspektima rada škole. Područja za evaluaciju su usaglašena sa područjima za integralnu evaluaciju. Rezultati samoevaluacije služe školama kao osnova za razvojno planiranje, u kojem se ugrađuju i nalazi integralne evaluacije, a uzimaju se u obzir i rezultati učešća škola na državnim i međunarodnim testiranjima, kao i podaci savjetodavne podrške koju škole dobijaju od Biroa za razvoj obrazovanja.

Kratkoročni/dugoročni efekti

- Učenička postizanja su poboljšana na državnim testiranjima iz ciklusa u ciklus.
- Učenička postizanja su poboljšana na međunarodnim mjerenjima.
- Državne obrazovne politike su zasnovane na dokazima.
- Razvojna planiranja škola su zasnovana na relevantnim informacijama o radu.

NASTAVNI KADAR, STRUČNI SARADNICI I DIREKTORI

Profesionalne kompetencije

Kvalitet realizacije vaspitno-obrazovnog procesa u školama prije svega zavisi od kompetencija sveukupnog nastavnog kadra škole, uključujući i stručne saradnike i direktora. Njihove osnovne profesionalne kompetencije uključuju znanja, sposobnosti i vještine koje su im potrebne za uspješan rad u ključnim područjima iz djelokruga njihovog rada u školu. Znanja se odnose na poznavanju i razumijevanju obrazovanja uopšte, kao i poznavanju i razumijevanju specifičnih područja. Sposobnosti i vještine se odnose na primjenu tih znanja u odgovarajućim područjima rada.

Najveći broj profesionalnih kompetencija očekuje se da nastavnici stiču u inicijalnom obrazovanju¹⁶ i da ih dorazvijaju u prvim godinama svog rada u školu. Isto tako, očekuje se da kompetentni nastavnici i stručni saradnici da se u svom poslu rukovode od *sistema vrijednosti* koji se karakteriše vjerovanjem da svaki učenik može da uči i da se razvija, a nastavnik ima odgovornost da to omogući, da osnovnoobrazovanjetrebaosposobitiučenika za doživotnoučenje, da je saradnjasaučenicimaisakolegama preduslov za kvalitetnunarastavu, da se u školu van nje mora zalagati za poštovanjeljudskihpravaipravdjetetai za aktivnopoštovanjerazličitosti po svimosnovamai u svimsferamadruštvenogživljenja. Oni imaju profesionalniintegritet, posvećenisusvojojprofesijiškoli u kojradei u svakommomentususvjesni da predstavljajumodeli za identifikacijuučenicima.

Organizacijarada, motivacijanastavnika, opštaklima u školuigled koji uživaškola u sredini u najvećojmjerizavisioddirektoraškole. Za uspješnoizvršavanjeteulegebudućidirektori se spremaju na specifičneobukeipolaganjeispita za direktora koji dokazuje da posjedujuneophodneprofesionalnekom za uspješnoizvršavanjesvoje funkcije u školi. U fokusuprofesionalnihkompetencijadirektorasuumješnost za rješavanje problem ana način koji obezbjeđujeprijatnuklimu za rad iučenje (u koj se sviosjećajuprihvaćeni), kaoiumješnost za obezbjeđivanjepartnerstvasalokalnomezajednicomiposebnosapri vatnimsektorom (zbogobezbjeđivanjadodatnihsredstava za unapređivanjeradaškole). Primanifestiranjusvojihkompetencija u praksi, direktoraodlikujeinicijativnost, profesionalnost,

¹⁶Koncepcija povlači promjene u studijskim programama na fakultetima za inicijalno obrazovanje nastavnika i za razrednu i za predmetnu nastavu.

posvećenost razvoju škole, odgovornost i etičnost u radu. Pri tom, treba se rukovoditi od sistema profesionalnih vrijednosti koji se karakteriše vjerovanjem da su u fokus vaspitno-obrazovnog procesa učenici, zbog čega i rad škole treba da se organizuje za njihov najbolji interes, kao i da je saradnja, uzajamno povjerenje i poštovanje među svim neposrednim i posrednim učesnicima (učenici, nastavnici, stručni saradnici, roditelji, lokalna zajednica) ključni za efikasno i efektivno sprovođenje vaspitno-obrazovnog procesa u školu.

Kontinuirani profesionalni razvoj

Kontinuirani profesionalni razvoj je u isto vrijeme i pravo i obaveza svakog u obrazovnom sistemu i usmjeren je ka sticanju i prenošenju novih znanja za praktični aspekt posla, znanja o detaljima profesije i realizacije standarda o kvalitetu vaspitno-obrazovnog procesa saglasno evropskim trendovima. Kontinuirani profesionalni razvoj je od posebnog značenja ako se ima u obzir da su kompetencije svih profila uključeni u vaspitno-profesionalni proces nisu statični, nego se mijenjaju saglasno novim naučnim saznanjima iz oblasti obrazovanja i potrebama za razvoj i osavremenjavanje obrazovanja.

Svaki nastavnik može inicirati vlastiti profesionalni razvoj na osnov ličnih potreba za stručno usavršavanje u sferama u kojima se sami žele poboljšati. Profesionalni razvoj može proizaći i od potreba škole koje su identifikovane u toku samoevaluacije ili integralne evaluacije škole i/ili pod uticajem savjetnika koji su odgovorni za podršku nastavnika i nastave. Profesionalni razvoj nastavnika može biti nametnut od kreatora obrazovnih politika i nacionalnih obrazovnih institucija, s ciljem da se omogući efikasna i kvalitetna realizacija određenih reformskih zahvata ili inovativnih praktika, ili jednostavno da se obezbijedi kvalitet i efikasnost saglasno standardima za proces i strukturu obrazovnog sistema.

Nastavnici se mogu samostalno stručno usavršavati, ali mogu se i profesionalno razvijati i učešćem u najrazličitije oblike saradnje sa kolegama u okvirima svoje škole i/ili u okviru međuškolske saradnje (na nacionalnom ili međunarodnom nivou). Međutim, kada sistem nameće profesionalni razvoj nastavnika, onda se organizuju obuke, vođene od stručnih timova, saglasno unapred određenom strategijom. U savremenim uslovima koriste se i internet platforme za organizovanje vebinara za sticanje novih znanja i sprovođenje obuke na daljinu.

U školama se formira tim koji se brine za profesionalni razvoj svih zaposlenih, za usaglašavanje različitih potreba i korištenje svih spoljnih i unutrašnjih resursa za profesionalni razvoj.

Saradnja između nastavnika

Briga o kvalitetu rada škole je odgovornost svih zaposlenih i svi dijele zajedničku viziju i sarađuju za njeno ostvarenje. Imajući u obzir da je kvalitetni i motivirani kadar ključni, škola podržava, organizuje i/ili učestvuje u raznovrsnim oblicima saradnje i učenja u okvirima škole, u okvirima opštine i/ili šire.

Školski aktivni i druge profesionalne zajednice učenja u školi omogućavaju stručnu saradnju i dijeljenje znanja i iskustva nastavnika na način koji ne mora biti mnogo formalan. Školske aktivne uobičajeno sačinjavaju nastavnici iz istog predmeta ili iz srodne grupe disciplina i najčešće radu na unapređivanju nastave (i vannastavnih aktivnosti) povezani s tim predmetima/disciplinama. Profesionalne zajednice učenja mogu se formirati i za poboljšanje drugih širih oblasti i tada u njima članuju i stručni saradnici, tutori-volonteri, obrazovni medijatori, roditelji/staratelji i druge dotične strane. Svaka ova zajednica ima odgovornog koordinatora i redovne susrete na nedjeljnom nivou, a po potrebi i češće. Školski aktivni/profesionalne zajednice za učenje predstavljaju forum za dijeljenje znanja među kolegama, razvijanje lokalno relevantnih praktika i zajedničko rješavanje sa nastavnim izazovima. Zajednički rad nastavnika i međusobna podrška u takvom radu stvara osjećaj zajedništva i pridonosi poboljšanju nastave.

Nastavnici mogu virtuelno da se povežu i da ostvare saradnju sa svojim kolegama preko internet platforme za razmjenu iskustva i materijala. Ove platforme omogućavaju lak pristup za veliki broj korisnika i olakšavaju razmjenu različitih vrsta materijala (snimci časova, video prezentacije, planiranja nastave, radni materijali za učenike, instrumenti ocjenjivanja, stručni materijali za nastavu i nastavnike i dr.) i razmjena mišljenja i iskustva (komentarima, blogovima). Ovo je korisno ne samo za nastavnike koji imaju manje iskustva, zato što im pomaže da poboljšaju kvalitet nastave, nego i za iskusnije, kojima omogućuje da bogate vlastiti repertoar nastavnih sredstava i metoda.

Karijernirazvojnastavnikaistručnihsaradnika

Karijernirazvojnastavnikaistručnihsaradnikabazira se na profesionalne standard koji se postižuidokazujukontinuiranimprofesionalnimrazvojom (sticanjem dodatnim akademskim zvanjem ili posjećivanjem različitih stručnih obuka), visokom kvalitetnim radom u svim područjima radnog mjesta, pomaganjem profesionalnog razvoja kolega u školu, šire zajednice države i pripremom (ili učestvovanjem u pripremi) nastavnih materijala i naučno-stručnih priloga koji daju pridonos razvoju obrazovanja (kao udžbenici i drugi nastavni materijali, priručnici, stručni i naučni radovi).

Sistem omogućava nastavnicima i stručnim saradnicima da napreduju u svojoj karijeri na dvije stepenice: mentor i savjetnik. Kako bi stigli do određene stepenice nastavnici, odnosno stručni saradnici trebaju ispunjavati odgovarajuće profesionalne standarde koje obuhvataju znanja, sposobnosti i vještine iz određenih područja, utvrđeni u podzakonskim aktima koji regulišu napredovanje u zvanja.

Kratkoročni/dugoročni efekti

- Povećane su kompetencije nastavnika za realizaciju nastave i stručnih saradnika za podršku vaspitno-obrazovnog procesa.
- Poboljšan je kvalitet nastave.
- Pojačana je profesionalna saradnja među nastavnicima.
- Obezbeđena je profesionalna podrška nastavnicima.

- Profesionalni razvoj nastavnika je usaglašen sa njihovim potrebama i sa potrebama obrazovnog sistema.
- Nastavnici i stručni saradnici su motivisaniji.

ŠKOLSKA KLIMA I KULTURA

Građenje školske kulture koja je podsticajna za učenje i razvoj svakog učesnika od velike je važnosti za obezbjeđivanje kvalitetnog obrazovanja. Škole su potpuno svjesne da djeca ne uče samo sa nastave na časovima, nego i od „sakrivenog“ poučavanja u školskoj sredini, počevši od načina kako se rukovodi škola, preko odnosa između nastavnika i između nastavnika i učenika, pravila, ceremonije i tradicije škole, izgled i održavanje školske zgrade, školskog dvorišta i učionica, pa sve do ponašanja starijih učenika i nastavnika koji se doživljavaju kao model ponašanja. Iz tih razloga škole ulažu napore da ono što djeca gledaju i doživljavaju u cijelom ambijentu škole kako bi moglo poruke sa časova i nastave da jačaju i da imaju značenje faktora koji utiče na stavove učenika i njihovog načina življenja.

Škola pridonosi u obezbjeđivanju podsticajne klime dijeljenjem i podržavanjem svoje vizije o ciljevima obrazovanja, o ulozi škole u postizanju tih ciljeva, kao i o zajedničkim vrijednostima koje škola nastojava da promoviše u svom poslu. Isto tako, škola je angažovana u stalnom unapređenju fizičkih uslova, snabdjevenost sa resursima, poboljšanju bezbjednosti i kreiranju sveukupne atmosfere oslobođene od diskriminacije i nasilja.

U građenju konstruktivne klime škole pridonosi školska politika koja je posvećena kreiranju u negovanju atmosfere dobrih odnosa među svim činiteljima. Poštovanje prema svim učenicima, nastavnicima, stručnim saradnicima u drugim zapošljenima u školu obezbijedeno je demokratskim rukovođenjem od strane direktora, koji obezbjeđuje praktikovanje transparentnog donošenja pravila za ponašanje u školu (etički kodeks), navremeni i redovni protok svih relevantnih informacija i aktivnog učešća nastavnika i učenika (njihovih roditelja/staratelja) u odlučivanju na nivou škole. Rukovodstvo podstiče i omogućava visok stepen saradnje između nastavnika stručnim aktivima i odlukama. U isto vrijeme, rukovodstvo, nastavnici i stručni saradnici su aktivno angažovani u podršci formiranja učeničkih tijela na način koji

garantuje demokratsku participaciju učenika u zaštiti njihovih prava i slobode, u donošenju odluka o pitanjima koja su od njihovog neposrednog interesa i u rješavanju problema koji tangiraju njih same.

O konstruktivnoj klimi u školi pridonosi i nastava koja je fleksibilna, interaktivna, prilagođena potrebama i interesima učenika i stimulativna za aktivno učešće učenika. U realizaciji nastave nastavnici se ne postavljaju kao neprikosnoveni autoriteti, u ulozi prenosioca znanja, nego prave sve da ih učenici doživljavaju kao partnere i olakšavači u procesu učenja. Kako bi postigli taj cilj, nastavnicima je omogućeno, kontinuiranom obukom i profesionalnim razvojem, da stiču kompetencije za uspješnu realizaciju ove uloge. Pri tom, posebna pažnja se posvjećuje i karijernom razvoju nastavnika, njihovom nadgrađivanju po raznim osnovama, kao i podršci i brizi o njihovom društvenom statusu koji dobijaju od rukovodstva i od obrazovnih institucija u zemlji.

Za konstruktivnu klimu u školi u velikoj mjeri pridonosi i saradnja sa roditeljim/starateljima, koja se postiže njihovim aktivnim uključivanjem u život i rad škole, ne samo kao pretstavnicima u Vijeću roditelja ili Školskog odbora, nego i kao volonteri u raznim događajima u školi, u ulozi predavača na temama za koje su stručni, ili kao učesnici u zajedničke akcije i druge događaje, zajedno sa svojom djecom.

Škole sarađuju i sa lokalnom zajednicom, od koje obezbjeđuju podršku za odvijanje redovnih i dopunskih školskih i vanškolskih aktivnosti. U principu, ova saradnja je dvosmjerna – lokalna zajednica investira u školu i obezbjeđuje prostor za svoju promociju, a škola uzvrća učešćem u humanitarne, ekološke i druge vrste akcija u kojima, pored nastavnika uključeni su i učenici. Pored toga, škole imaju mogućnost da se povezuju sa drugim školama u vlastitoj opštini, u zemlji i inostranstvu, s ciljem da razmjenjuju iskustva i da crpe ideje za poboljšanje sveukupnih uslova za rad. Ovom saradnjom, škole se bogate kvalitetom vlastitih razvojnih procesa, obezbjeđuju dopunsku podršku za nastavnike i učenike i promovišu svoja postizanja van okvira same škole.

Kratkoročni/dugoročni efekti

- Relacije među svim učesnicima u vaspitno-obrazovnom procesu su dobre i nastavnici i učenici se osjećaju relaksiranije.
- Nastavnici i učenici se identifikuju sa školom.
- Stvorena je demokratska klima u školu.
- Roditelji i zajednica podržavaju školu.
- Škola je afirmirana u zajednici.

NASTAVNI PLAN ZA OSNOVNO OBRAZOVANJE

	RAZRED																	
	I		II		III		IV		V		VI		VII		VIII		IX	
	N ¹⁷	G	N	G	N	G	N	G	N	G	N	G	N	G	N	G	N	G
Obavezni predmeti																		
Makedonskijezik/Albanskijezik/Turskijezik/ Srpskijezik/Bosanskijezik	5	180	5	180	5	180	5	180	5	180	4	144	4	144	4	144	4	144
Makedonskijezik za učenike koji prate nastavu na drugijezik							2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72
Matematika	5	180	5	180	5	180	5	180	5	180	5	180	4	144	4	144	4	144
Engleskijezik	2	72	2	72	2	72	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108
Prirodnauke	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	3	108	5	180	5	180	5	180
Društvo	1	36	1	36	1	36												
Historijaidruštvo							2	72	2	72	3	108	4	144	4	144	4	144
Tehničkoobrazovanjei informatika							1	36	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72
Muzičkoobrazovanje	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36
Likovnoobrazovanje	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36
Fizičkoizdravstvenoobrazovanje	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108	3	108
Ukupno časova za obavezne predmete	20		20		20		23 (25)		24 (26)		25 (27)		27 (29)		27 (29)		27 (29)	
Izborni predmeti																		
Drugistranijezik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	72	2	72	2	72	2	72
Slobodniizbornipredmeti ¹⁸	2		2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72	2	72
Jezikzajednice ¹⁹							(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)

¹⁷ Sa N je označen nedjeljni fond časova, a sa G, godišnji fond

¹⁸ Učenik biradvaslobodnaizbornapredmeta u tokujedneškolskegodine, jedan u prvopolugođe, drugi u drugopolugođesaliste za slobodneizbornepredmeteutvrđene u školi. Od I do III razredaslobodniizbornipredmetirealizuju se kaoslobodneaktivnosti.

Albanskijezik ²⁰											(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)		
Jezikikultura Roma, JezikikulturaVlaha, JezikikulturaBošnjaka, JezikikulturaTuraka, JezikikulturaSrba ²¹					(1)	(36)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)	(2)	(72)		
Ukupnočasovi (obavezniizbornipredmeti)	22		22		22 (23)		25 (27)		26 (28)		29 (31)		31 (33)		31 (33)		31 (33)			
Ukupnibrojpredmeta	9		9		9 (10)		9 (10)		9 (10)		11 (12)		11 (12)		11 (12)		11 (12)			
Drugeaktivnosti																				
Društveno-humanitarni rad ²²																20 časova		20 časova		20 časova
Časrazrednezajednice ²³	-	-	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36	1	36
Vannastavneaktivnosti																				

¹⁹ Ovimpredmetomnudi se učenjedrugogslužbenogjezika u opštini gdje je lociranaškola. Učenici koji uče na druginastavnijezik, mogugaizabratikaodopunskipredmet.

²⁰ PredmetAlbanskijezikmože se učitikaodopunskiiizbornipredmet.

²¹ Učenicimavlaške, romske, bošnjačke, srpskeiturskezajedniceškolaomogućuje da izučavajusvojjezikikulturukaoizbornipredmetidobivenusaglasnostodroditelja. Učenici koji ćeizabratijedanodovihpredmetaizučavajugakontinuirano, kaodopunskipredmet.

²² Učenicrealizuje 20 časovadruštveno-humanitarnograda u tokuškolskegodine. Ukoliko ne ostvaripotrebnečasoveučesćem u grupneaktivnosti (kaoakcije u okviruvannastavnihaktivnosti), to možeuraditisamostalnimaktivnostima.

²³ Termin za održavanječasarazrednezajednicekojamoževariratiizjednog u drugoodjeljenje, a njegovotrajanjemoževariratiizjednog u drugitermin, u zavisnostiodpotrebaodjeljenja.